

บทที่ 3

การพัฒนาอุตสาหกรรมและข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา

ในยุคสมัยปัจจุบันที่พลังของทุนนิยมเข้ามาทำให้ความเป็นเพศที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม (Non-normative Gender Identity) ถูกตีความและ/หรือถูกให้ความหมายใหม่ในพื้นที่หรือบริบทต่างๆ จนส่งผลให้เกิดการเปิดพื้นที่ให้ความเป็นเพศที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคมเพิ่มมากขึ้น ในบริบทเมืองท่องเที่ยวอย่างเมืองพัทยา เรื่องเพศและตัวตนทางเพศกลับเป็นประเด็นหลักที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อเป็นจุดขายให้เลื้อกบริโภค ในแง่ของความแตกต่างและความหลากหลายกลับกลายเป็นสิ่งดีเพื่อลบล้างความซ้ำซากจำเจ (เปรมปรีดา ปราโมช ณ อยุธยา 2546: 174) ตัวตนทางเพศของกะเทยนางโชว์ที่ถูกให้ความหมายใหม่ในฐานะที่เป็นสินค้าที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและเป็นสีสันแห่งเมืองพัทยาจนเลื่องลือระบือนามมีชื่อเสียงโด่งดังไปไกลถึงเมืองนอกเมื่อนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศต่างก็ตื่นตาตื่นใจและอเมซซ์กับความงามของตัวตนกะเทยในโรงโชว์ที่เมืองพัทยา

อย่างไรก็ดี ที่ผ่านมามีแนวโน้มว่า “พื้นที่ของคนข้ามเพศ” จะเกิดขึ้นในวัฒนธรรมบริโภค อย่างเช่น พื้นที่การแสดงละครชาตรี โนรา ละครนอกในสมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งจะใช้นักแสดงที่เป็นเพศชายล้วน ตัวละครที่เป็นหญิงจะแสดงโดยเพศชายที่สวมบทบาทเป็นหญิง ซึ่งชีวิตของนักแสดงชายในคณะละครอาจมีความสัมพันธ์กับนักแสดงที่รับบทเป็นผู้หญิง หรืออย่างในงานมหรสพและงานวัดจะมีการจัดเวทีร่าย ซึ่งกะเทยมักจะเป็นนางรำเพื่อที่จะให้ผู้ชมมาเป็นคู่รำ เวทีร่ายเปิดโอกาสให้กะเทยแสดงออกได้อย่างอิสระ เช่น แต่งตัวเป็นหญิงได้เต็มที่ และแสดงความสนใจต่อเพศชายได้ และพื้นที่ที่กะเทยสามารถแสดงตัวตนได้อิสระอีกพื้นที่หนึ่งคือ การประกวดนางฟ้าจำแลง ซึ่งเมื่อมีงานวัดหรืองานเทศกาลต่างๆ กะเทยก็จะแต่งตัวอย่างสวยงามเพื่อเข้าประกวด (นฤพนธ์ ค้วงวิเศษ 2555: 7) มาจนกระทั่งในยุคปัจจุบัน ที่เรามักเห็นว่าพื้นที่ของคนข้ามเพศก็ยังชัดเจนอยู่ในวัฒนธรรมบริโภค เช่น ธุรกิจคาบาเรต์โชว์ การประกวดสาวประเภทสอง ธุรกิจความสวยความงาม สถานบันเทิงผับ/บาร์ หรือในวงการบันเทิง แต่งานชิ้นนี้ได้ทำให้เห็นว่าพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้อัตลักษณ์ข้ามเพศแสดงออกได้เริ่มขยับจาก “พื้นที่บริโภค” มาสู่ “พื้นที่ผลิต” อย่าง

โรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมสมัยใหม่ที่ขับเคลื่อนโดยทุนนิยมเริ่มเปิดพื้นที่ยอมรับคนข้ามเพศมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า Domain ของคนข้ามเพศไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะใน “พื้นที่บริโภค” เท่านั้นแล้ว แต่เริ่มขยายมาสู่ “พื้นที่การผลิต” และเมื่อทุนนิยมยอมรับคนข้ามเพศก็มีแนวโน้มว่าสังคมไทยอาจจะยอมรับคนข้ามเพศได้มากขึ้นด้วยเช่นกัน

ท่ามกลางกระแสการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศไทย ที่ต้องการแรงงานในภาคการผลิตจำนวนมาก โรงงานอุตสาหกรรมก็ได้กลายเป็น “พื้นที่ใหม่” สำหรับกลุ่มคนที่มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคม ในนิคมลำพูนซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานผลิตชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์และต้องอาศัยแรงงานหญิงเป็นหลัก กลายเป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นอัตลักษณ์ทางเพศแบบหญิงรักหญิงชัดเจนและขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ อัตลักษณ์ทอมซึ่งดูๆ ทะมัดทะแมงและทำงานได้หนัก อีกทั้งความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงที่ไม่สร้างให้เกิดปัญหาการลาคลอด ปัญหาเรื่องการดูแลครอบครัว เหล่านี้ไปสอดคล้องกับระบบการทำงานของทุนนิยมอุตสาหกรรม ทำให้อัตลักษณ์ทางเพศแบบหญิงรักหญิงได้รับการยอมรับมากขึ้น ในขณะเดียวกัน การมีรายได้จากงานโรงงานก็ทำให้คนงานหญิงเหล่านี้สามารถที่จะจุนเจือครอบครัว และใช้อำนาจทางเศรษฐกิจนี้ในการต่อรองเพื่อธำรงอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางเพศตามแบบที่ตนปรารถนาได้ (รัชนิชา ไชยลังการ 2553: 155-163) ในแง่นี้ “ความเป็นเพศ” ของหญิงรักหญิงอย่างทอมและดีถูกทุนนิยมตีความและให้ความหมายในบริบทของการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ที่ความเป็นเพศดังกล่าวสามารถลื้อไปได้กับระบบการผลิตและวินัยอุตสาหกรรมของโรงงาน

ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน การทำงานของระบบทุนนิยม (Capitalist Discipline) ในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก ก็ได้ทำให้เกิดการเปิดที่ทางให้กับความหลากหลายทางเพศ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด ก่อให้เกิดการโยกย้ายหรือเข้ามาตั้งฐานการผลิตของบริษัทข้ามชาติจำนวนมากในพื้นที่ภาคตะวันออก ทำให้เกิดความต้องการแรงงานทักษะต่ำในฝ่ายผลิตจำนวนมาก อีกทั้งการปรับตัวของทุนนิยมในด้านระบบการทำงานที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น การจ้างงานแบบจ้างเหมาค่าแรงหรือ Subcontract ก็ได้ทำให้เงื่อนไขในการสรรหาว่าจ้างงานลดหย่อนลง นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่นิคมที่ผู้เขียนศึกษา “ความเป็นเพศกะเทย” ถูกให้ความหมายจากโรงงานในฐานะที่เป็นแรงงานผ่านชุดคำอธิบายที่ว่ากะเทย “ทำงานหนักแบบผู้ชายได้ ละเอียดแบบผู้หญิงได้” ซึ่งหมายถึงการเป็นแรงงานซึ่งมีความยืดหยุ่นสามารถทำงานของผู้ชายซึ่งเป็นงานหนักและต้องใช้กำลังวังชาได้ และในขณะเดียวกันก็สามารถทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบแบบผู้หญิงได้ ดังนั้นในบทนี้จะช่วยให้บริบทเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรม การ

ขยายตัวของอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด และข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษาซึ่งมีเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของอัตลักษณ์กะเทยในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม

3.1 การพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยกับความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้น

ในส่วนนี้ผู้เขียนพยายามแสดงให้เห็นการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศไทยที่สัมพันธ์ไปกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างแรงงานในระบบเศรษฐกิจ และการเคลื่อนเข้ามาของแรงงานภาคเกษตรกรรมในชนบทสู่การเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม โดยแบ่งเป็น 4 ช่วง เริ่มตั้งแต่ (1) อุตสาหกรรมท้องถิ่นในช่วง พ.ศ. 2393-2460 (2) อุตสาหกรรมโดยรัฐในช่วง พ.ศ. 2470-2490 (3) อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ในช่วง พ.ศ. 2500-2515 และ (4) อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ในช่วงพ.ศ. 2515 – ปัจจุบัน ซึ่งนโยบายส่งเสริมการส่งออกนี้เองที่ได้ส่งผลต่อการเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในภาคอุตสาหกรรมจำนวนมาก ความเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรมดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนในช่วงปี 2515 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 5) รัฐบาลได้มีนโยบายกระจายแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมไปยัง 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก จนกลายเป็นตลาดแรงงานภาคอุตสาหกรรมที่ดึงดูดคนชนบทให้ย้ายถิ่นเข้ามาเป็นแรงงานในโรงงานจำนวนมาก โดยเฉพาะคนอีสานที่มีถึงประมาณร้อยละ 70-80 ของแรงงานทั้งหมดในพื้นที่ (เป็นตัวเลขที่คาดประมาณโดยคนงานผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งถึงแม้ตัวเลขจะไม่แม่นยำในเชิงสถิติ¹ แต่มันสะท้อนความมาก-น้อยในความรู้สึกของคนงาน) ทั้งนี้ ทางฝั่งโรงงานเองก็ชอบที่จะจ้างงานคนอีสาน เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลผู้ขายของบริษัทแห่งหนึ่งในนิคมบอกกับผู้เขียนว่า “สถานประกอบการ Prefer คนอีสาน เพราะเหมือนว่าพวกเขามาขุดทอง คือมาเพื่อทำงานจริงๆ ในขณะที่คนในพื้นที่ พอเบื่องานก็ลาออก เพราะบ้านอยู่ที่นี่” (สัมภาษณ์กับฝ่ายบุคคล, 28 ตุลาคม 2555) ในความหมายของฝ่ายบุคคลก็คือ ทางโรงงานจะชอบคนอีสานเนื่องจากเห็นว่าพวกเขาตั้งใจมาที่นี่เพื่อที่จะหางานทำจริงๆ เมื่อเทียบกับคนในพื้นที่ซึ่งมีทางเลือกอื่นเนื่องจากมีบ้านอยู่ที่นี่ ซึ่งอาจเปลี่ยนงานไปทำไร่ ทำสวนผลไม้ ค่าขายได้หากเบื่องานโรงงาน ดังนั้นภาพลักษณ์ของคนอีสาน สำหรับโรงงานแล้วถือว่า

¹ ทั้งนี้เนื่องจากไม่พบว่ามีกรรบรรณสถิติจำนวนคนงานในพื้นที่ ที่แยกตามภูมิลำเนาแหล่งที่เกิด เนื่องจากคนงานที่อพยพโยกย้ายมาจากต่างจังหวัดส่วนมากมิได้ย้ายทะเบียนบ้านมาอยู่ในพื้นที่ จากการพูดคุยกับนักพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลปลวกแดง พบว่าข้อมูลประชากรใน จปฐ. นั้นมีไม่ครบถ้วน เนื่องจาก ปัจจุบัน ในตำบลปลวกแดงมีประชากรแฝงจำนวนมาก (ประชากรแฝง หมายถึง ประชากรที่ย้ายมาจากที่อื่น แต่มิได้ย้ายสำมะโนครัวมาอยู่ด้วย โดยเฉพาะคนงานโรงงานที่มาจากต่างจังหวัด คนงานเหล่านี้จึงมีข้อได้เกี่ยวข้อง หรือสัมพันธ์กับหน่วยงานท้องถิ่นของรัฐเท่าไร ประชากรเหล่านี้จะพักอยู่ตามหอพัก บ้านเช่า เป็นต้น)

คนอีสานเป็นผู้ที่ขยัน ทำงานได้หนัก อึดและอดทนเพราะหลายคนเคยทำงานหนักๆ อย่างเช่น ทำไร่ ทำนามาก่อนแล้ว

3.1.1 อุตสาหกรรมท้องถิ่น (พ.ศ. 2393 – 2460)

ก่อนเศรษฐกิจไทยเข้าผนวกเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกหลังสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 ก็มีหัตถอุตสาหกรรมอยู่บ้างแล้ว ชาวบ้านผลิตน้ำตาลปึกจากน้ำหวานของงวงต้นตาล ต้มมะพร้าว มีการทำน้ำตาลจากอ้อย ทำปลาแห้ง กะปิ น้ำปลา ทำเครื่องปั้นดินเผา เครื่องเงิน เครื่องทอง ทำอิฐ มีด ต่อเรือใช้ในแม่น้ำ ทอผ้าฝ้าย ผ้าไหม และทำหัตถกรรมพื้นบ้านอื่นๆ ไว้ใช้เอง และมีเหลือก็ขาย แต่ส่วนใหญ่แล้วทำไว้ใช้เอง สำหรับน้ำตาลอ้อยนั้นขายออกไปประเทศเพื่อนบ้านบ้างแล้ว (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2541: 200)

ต่อมา หลังสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 สยามได้เข้าร่วมในกระบวนการขยายตัวของทุนระดับโลก โดยยอมรับหลักการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ โดยทำหน้าที่ผลิตสินค้าเฉพาะอย่าง โดยเฉพาะสินค้าขั้นปฐมและวัตถุดิบเพื่อส่งออก (สุธี ประศาสน์เศรษฐ 2525: 11 อ้างใน สมเกียรติ วันทะนะ 2525: 23 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 32) จากเดิมที่สินค้าออกมีหลายชนิด แต่ละชนิดมีไม่มาก เปลี่ยนไปสู่การส่งออกสินค้าไม่กี่ชนิด แต่มีปริมาณสูง เช่น ข้าว ดีบุก ไม้สัก ยางพารา (สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล 2544: 36 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 32) แลกกับการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูป และจากเดิมที่สินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อการบริโภคในหมู่ชนชั้นสูงและสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวจีนอพยพ ได้เปลี่ยนไปเป็นสินค้าเพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวันในหมู่ชนชั้นสูงและคนทั่วไป (สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล 2544: 36 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 32) ซึ่งสินค้านำเข้าเหล่านี้มีผลทำให้การผลิตพื้นบ้านลดความสำคัญลง เช่น สินค้าสิ่งทอมาดิตลาดการทอผ้าพื้นเมือง แต่ก็มิได้ทำให้การทอผ้าสูญสลายไปเลยทีเดียว เนื่องจากบางพื้นที่ที่ห่างไกลและการคมนาคมขนส่งลำบากทำให้สินค้าแพง ชาวบ้านก็ยังนิยมทอผ้าใช้เอง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2541: 201)

ในปี 2401 เกิดโรงสีข้าวแบบใช้เครื่องจักรของบริษัท American Steam Rice Mill ถือเป็นโรงงานอุตสาหกรรมแห่งแรกในไทยโดยนายทุนชาวอเมริกัน (สมศักดิ์ เจริญศิริสกุล 2523 อ้างใน สมเกียรติ วันทะนะ 2525: 25 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน: 32)

แรงงานส่วนใหญ่ยังเป็นชาวจีนอพยพ (สุภาภรณ์ จรัสพัฒน์ 2523 อ้างใน สมเกียรติ วัน
ทะนะ 2525: 26 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน: 32) สมัยนั้นชนชั้นแรงงานยังมีจำนวนน้อย
มาก โดยกระจายกระจายไปในจังหวัดต่างๆ ส่วนใหญ่แล้ว ทำงานในโรงสีและ
โรงเลื่อยในกรุงเทพฯ และโรงงานขนาดเล็กในเขตปริมณฑล รวมทั้งในเหมืองดินบุกใน
ภาคใต้และในกิจการค้าไม้ในภาคเหนือ ซึ่งแรงงานรับจ้างแทบทั้งหมด (ยกเว้นกิจการ
ป่าไม้) อาจกล่าวได้ว่าเป็นชาวจีน (Seksan 1989: 472-473 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน
2556: 33) ในส่วนของอุตสาหกรรมน้ำตาลท้องถิ่นขยายตัวเพิ่มขึ้นเพราะมีอุปสงค์จาก
ต่างประเทศ แต่เมื่อถึงปี พ.ศ. 2420 ถูกตีตลาดโดยน้ำตาลนำเข้าจากชาวซึ่งถูกกว่า
อุตสาหกรรมทำน้ำตาลจากอ้อยจึงถูกทำลายไป และกลับมาพัฒนาใหม่ในช่วง
สมัยใหม่ ส่วนกิจการบริการเช่น การเดินเรือ การธนาคารและการประกันภัยอยู่ในมือ
ของชาวยุโรปแทบทั้งสิ้น

ช่วงปีพ.ศ. 2460 เกิดนักธุรกิจจีนกลุ่มใหม่ที่ทำธุรกิจค้าข้าว หรือค้าของบริโกลให้
ชาวนาชาวไร่ เป็นอิสระจากการอุปถัมภ์ของราชสำนัก พวกเขาเริ่มจากทำธุรกิจค้าข้าว
ขนส่งข้าว ทำโรงสี แล้วต่อมานำผลกำไรไปลงทุนในกิจการนำเข้าส่งออก เมื่อถึง
ทศวรรษ 2470 นักธุรกิจจีนกลุ่มใหม่เข้าควบคุมการค้าข้าวอย่างสิ้นเชิง กลุ่มสำคัญ
ประกอบด้วยตระกูลใหญ่ 5 ตระกูล ซึ่งทำธุรกิจค้าข้าวได้แก่ หวังหลี ลำชา บุญสุข บุญ
กุล และเอี่ยมสุริย์ และมีกลุ่มย่อยๆ เช่น เศรษฐภักดี และบุญญรักษ์ ต่อมากลุ่มนี้ขยาย
กิจการเข้าสู่การธนาคาร และกลายเป็นนักธุรกิจระดับนำของไทยในยุคสมัยใหม่จน
ปัจจุบัน ต่อมาในปีพ.ศ. 2469 รัฐบาลไทยเจรจายกเลิกสนธิสัญญาบาวริง ทำให้เพิ่ม
อัตราภาษีนำเข้าได้เป็นครั้งแรก รัฐบาลเพิ่มภาษีนำเข้าสินค้าฟุ่มเฟือยเพื่อเพิ่มรายได้รัฐ
ทำให้การผลิตสินค้าที่ได้รับการคุ้มครองมีกำไรสูงขึ้น นักธุรกิจจึงลงทุนในสินค้า
ดังกล่าว เช่น บุหรี่ น้ำอัดลม อาหารกระป๋อง น้ำแข็ง ไม้ขีด และกระดาษ ฯลฯ (ผาสุก
พงษ์ไพจิตร 2541: 202)

3.1.2 อุตสาหกรรมโดยรัฐ (พ.ศ. 2470-2490)

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2541) มองว่าเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ 3 ประการ ที่ส่งผล
ต่อเศรษฐกิจในช่วงนี้คือ (1) การปฏิวัติ 2475 (2) การก่อเกิดของเศรษฐกิจชาตินิยม
และ (3) รัฐบาลเข้าแทรกแซงระบบเศรษฐกิจ ภายหลังจากมีการปฏิวัติ 2475 นายปรีดี
พนมยงค์ ได้เสนอแนวนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยสาระสำคัญของโครงการ

เศรษฐกิจของนายปรีดี ที่เสนอในช่วงปี 2476 มีหลักการสังคมนิยมโดยเสนอให้รัฐเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมด จัดระบบการผลิตแบบสหกรณ์ และให้ประชาชนทุกคนทำงานให้กับสหกรณ์มีบ้านอาศัย และได้รับการดูแลด้านสวัสดิการโดยรัฐ แต่โครงการเศรษฐกิจนี้ก็ต้องถูกพับไปเนื่องจากถูกมองว่ามีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์ จนนายปรีดีต้องลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม แผนเศรษฐกิจของรัฐบาลใหม่ซึ่งเข้าบริหารหลังจากนายปรีดีลี้ภัยไปต่างประเทศ ก็ล้วนมิได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มนายทุน นักธุรกิจในเมือง โดยมองว่าพวกเขาเอาเปรียบและกดขี่ขูดรีดและก่อกวนสินให้กับชาวนาชาวไร่ (ผาสูก พงษ์ไพจิตร 2541: 203) คณะราษฎรเสนอนโยบายชาตินิยมเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐเข้าแทรกแซงธุรกิจเอกชนและก่อตั้งรัฐวิสาหกิจขึ้น สังคิต พิริยะรังสรรค์ ถือว่าในช่วงนี้ “คณะราษฎรได้ให้กำเนิดทุนนิยมโดยรัฐ (State Capitalism) ในระยะเริ่มแรกขึ้น” ซึ่งรัฐจะเป็นผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมสำคัญๆ เสียเอง และอนุญาตให้เอกชนดำเนินธุรกิจได้อย่างกว้างขวางและมีสิทธิในทรัพย์สินได้อย่างสมบูรณ์ (สังคิต พิริยะรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ 2524 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 35) รัฐจึงมีบทบาทในการผลิตสองลักษณะคือ 1) ดำเนินการเรื่องสาธารณูปโภค เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา คมนาคม ซึ่งเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสู่ทุนนิยม และ 2) จัดการกิจการทางการผลิตสมัยใหม่ เช่น กิจการปูนซีเมนต์ สีขาว เลื่อยไม้ น้ำตาล สิ่งทอ ถลุงเหล็ก สังกะสี หาย กระดาษ แก้ว กระจก แอลกอฮอล์ ยาสูบ เติลเรือ แอมโมเนีย ชัลเฟต ฟอกหนัง ไฟฟ้า กระสอบ รถไฟ ฯลฯ (พิชิต จงสถิตยวัฒนา 2517 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 35)

นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลปรากฏในรูปของการสงวนอาชีพ เช่นในปี พ.ศ. 2481/82 ออก พรบ. และตั้งกฎเกณฑ์ห้ามคนจีนประกอบอาชีพหลายประเภทที่สงวนเฉพาะคนไทย เช่น การขับรถแท็กซี่ การฆ่าหมู การทำสวนยาง และการทำกิจการปั๊มน้ำมัน ฯลฯ รัฐบาลเข้าทำการค้าเกลือ การค้ายาสูบ ซึ่งพ่อค้าจีนเป็นเจ้าของ และประกาศเป็นกิจการผูกขาดโดยรัฐ (ผาสูก พงษ์ไพจิตร 2541: 204) นอกจากนี้ รัฐบาลยังออกกฎหมายกำหนดให้ผู้ที่จ้างแรงงานจากรัฐบาล ต้องจ้างแรงงานไทยเป็นสัดส่วนตามแต่กรณี ซึ่งปกติจะไม่น้อยกว่าครึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งหมด และยังออกพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการประมง ห้ามไม่ให้เรือไทยที่มีลูกเรือชาวต่างชาติจับปลาในน่านน้ำไทย (พิชิต จงสถิตยวัฒนา 2517 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 35)

ระหว่างพ.ศ. 2475 – 2499 รัฐบาลก่อตั้งรัฐวิสาหกิจเป็นจำนวนถึง 86 แห่ง หลัง พ.ศ. 2494 รัฐบาลตั้งกฎเกณฑ์ควบคุมโรงไฟฟ้าไม่ขัดไฟ กิจการโรงแรม การค้าทอง และการค้าเนื้อหมู นอกจากนั้น ยังเข้าแทรกแซงการทำกิจการค้าไม้และการปศุสัตว์ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2541: 204) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้ เป็นเศรษฐกิจที่มีรัฐเข้ามาแทรกแซงกิจการ เป็นเจ้าของกิจการที่สำคัญๆ เกือบจะทั้งหมด จวบจนมีการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองครั้งสำคัญอีกครั้งในช่วงที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการรัฐประหารยึดอำนาจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2501 ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดของการใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจ และเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเสรีนิยม โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้คอยชี้นำ และให้การสนับสนุนด้านการเงิน

3.1.3 อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (พ.ศ. 2500 - 2515)

ภายหลังจากรัฐประหารในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2501 โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประเทศไทยก็ดำเนินนโยบายเสรีนิยมทางเศรษฐกิจมาโดยตลอด ในช่วงนี้ระบบเศรษฐกิจของไทยเจริญเติบโตในอัตราสูงเพราะแรงหนุนจากการส่งออกสินค้าเกษตรที่ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ด้วยเงินช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา เงินใช้จ่ายเพื่อการสงครามในเวียดนามโดยสหรัฐ และการเพิ่มเงินลงทุนโดยรัฐบาลไทยในการสร้างสาธารณูปโภคที่มีผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2541: 206)

ในด้านการพัฒนาอุตสาหกรรม รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พัฒนาอุตสาหกรรมตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้ประโยชน์กับนักลงทุนชัดเจนมากขึ้น และรัฐบาลยังได้จัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) เพื่อส่งเสริมการลงทุนของเอกชนด้วย (ธรรมวิทย์, พิระและวราวุธ 2545 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 43) และด้วยแรงกดดันของรัฐบาลอเมริกา ไทยได้ออก พรบ. ส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 ซึ่งให้สิทธิประโยชน์ ด้านการคลังเพิ่มขึ้นทั้งการยกเว้นภาษีการค้าสำหรับเครื่องจักรและวัตถุดิบ และการยกเว้นภาษีเงินได้สำหรับผลกำไรเป็นเวลาห้าปี

ดังนั้นภายหลังกการรัฐประหารในปี 2501 รัฐบาลไทยเริ่มถ่ายโอนการผลิตไปสู่ภาคเอกชนเพื่อส่งเสริมบทบาทของเอกชนตามข้อเสนอแนะของธนาคารโลก และใน

ปี พ.ศ. 2502 มีการจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อวางแผนการพัฒนาประเทศในระยะยาว จากนั้นในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ทำให้การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศมีการกำหนดอย่างจริงจังมากขึ้น โดยที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 มีวัตถุประสงค์หลักในการส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ตอบสนองต่ออุปสงค์ในประเทศ เพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้า อุตสาหกรรมเป็นหลัก ผลพวงที่เกิดขึ้นจากแผนทั้งสองฉบับคือการขยายตัวของอุตสาหกรรมในไทย ทั้งสัดส่วนในจีดีพี ที่เพิ่มขึ้น การเพิ่มจำนวนโรงงาน อุตสาหกรรม และการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม แต่อย่างไรก็ตามแม้การส่งเสริม อุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าจะลดการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปบางประเภท แต่ กลับต้องนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักรมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2512 ประเทศไทยเกิดปัญหา ขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงินขาดดุล ทำให้รัฐบาลมีข้อเสนอส่งเสริม อุตสาหกรรมส่งออกในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (ผาสูก พงษ์ไพจิตร 2541: 206)

3.1.4 อุตสาหกรรมเพื่อส่งออก (ช่วงพ.ศ. 2515 – ปัจจุบัน)

ความพยายามของรัฐบาลที่จะเพิ่มการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมเริ่มในปี 2515 แต่ ประสบผลอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2528 ซึ่งเป็นปีแรกที่มูลค่าการส่งออกสินค้า อุตสาหกรรมสูงกว่าสินค้าเกษตร คือ มูลค่าสินค้าออกอุตสาหกรรมคิดเป็น สัดส่วนของการส่งออกทั้งหมดเท่ากับร้อยละ 49.5 ในขณะที่สินค้าเกษตรเท่ากับร้อย ละ 37.9 ในปี พ.ศ. 2529 มูลค่าสินค้าออกอุตสาหกรรมมีสัดส่วนถึงร้อยละ 54.9 ของ สินค้าออกทั้งหมด และเมื่อปีพ.ศ. 2537 สัดส่วนนี้เพิ่มเป็นร้อยละ 82 (ธนาคารแห่ง ประเทศไทย รายงานเศรษฐกิจรายเดือน มีนาคม 2539 Table 36 หน้า 58 อ้างใน ผาสูก พงษ์ไพจิตร 2541: 210) ตัวเลขมูลค่าสินค้าออกอุตสาหกรรมที่เพิ่มขึ้นในช่วงปลาย ของทศวรรษ 2520 ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ที่ทำให้ เงินเยนแข็งขึ้นทำให้ญี่ปุ่นจำต้องโยกย้ายฐานการผลิตมายังไทยซึ่งมีทรัพยากรอุดม สมบูรณ์และมีแรงงานราคาถูก นอกจากนี้ ยังเกิดจากที่ประเทศมหาอำนาจลดสิทธิ พิเศษด้านภาษีศุลกากรที่เคยให้แก่กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชียซึ่งกระทบ ต่อความได้เปรียบของสินค้าที่ส่งออก ทางแก้ไขของประเทศเหล่านี้คือการโยกย้ายไป ผลิตในประเทศที่ยังคงได้รับสิทธิพิเศษด้านภาษีศุลกากร ซึ่งโดยสรุปแล้ว การขยายตัว ของการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่เพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงปี 1988-1989 ในไทย นั้น ก็มาจากการโยกย้ายแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรม (Relocation of Industry) ซึ่งเป็น

ส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับโครงสร้างของระบบทุนนิยมโลกนั่นเอง (รังสรรค์
ธนะพรพันธุ์ ม.ป.ป.: 7 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 45-46)

หลังจากที่ค่าเงินเยนเติบโตสูงขึ้นใน พ.ศ. 2528 บรรดาบริษัทญี่ปุ่นที่ร่วมทุนกับบริษัท
ไทยอยู่ก่อนแล้วก็ขยายการผลิตเพิ่มขึ้น กระบวนการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นของ
อุตสาหกรรมประเภทไฮเทค ก็ย้ายการผลิตมาประเทศไทย ธุรกิจร่วมทุนกับต่างชาติที่
เคยผลิตสินค้าทดแทนการนำเข้าเพื่อขายตลาดภายในก็มีการปรับกระบวนการผลิตเพื่อ
ส่งออก ธุรกิจญี่ปุ่นที่ผลิตอิเล็กทรอนิกส์ขยายธุรกิจผลิตชิ้นส่วนสินค้าเฉพาะเพื่อขาย
ให้กับเครือข่ายบริษัทสาขาของตนในประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ธุรกิจ
อุตสาหกรรมรถยนต์ก็ขยายตัวในทำนองเดียวกัน จาก พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา รัฐบาล
ไทยยอมให้ผู้ประกอบการรถยนต์เข้ามาผลิตโดยใช้ชิ้นส่วนในประเทศในอัตราที่มีการ
กำหนด หรือไม่ชักจูงให้บริษัทที่เคยรับเหมาผลิตชิ้นส่วนให้แก่คนที่ญี่ปุ่นย้ายมาตั้ง
สาขาในประเทศไทย โดยเข้าร่วมทุนกับหุ้นส่วนของบริษัทประกอบรถยนต์นั่นเอง
จากปี 2528 เป็นต้นมา บรรดาสาขาบริษัทญี่ปุ่นขยายการผลิตกันและยังมีบริษัทใหม่ๆ
ย้ายเข้ามาอีก การผลิตก็ขยายไปสู่การส่งออกชิ้นส่วนแทนที่จะผลิตเพียงเพื่อใช้ใน
ประเทศเท่านั้น เมื่อปี พ.ศ. 2533 บริษัทมิซูบิชิประกอบรถกระบะขนาดเล็กส่งไปขาย
ที่อเมริกาเหนือ บริษัทอื่นๆ เช่น ฮีโนะ ฟอर्ड อิซูซุ และฮอนด้า วางแผนผลิตเพื่อ
ส่งออกจากไทยเหมือนกัน จากปี พ.ศ. 2530-2534 การผลิตของอุตสาหกรรมรถยนต์
เจริญเติบโตในอัตราร้อยละ 23 ต่อปี ส่วนอุตสาหกรรมอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นอุตสาหกรรม
การเกษตร อุตสาหกรรมที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อุตสาหกรรมเพชรพลอยและอัญมณี
 ฯลฯ ก็เจริญเติบโตในลักษณะเดียวกัน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร 2541: 211)

สาเหตุสำคัญที่ทำให้อุตสาหกรรมส่งออกของไทยหลังปี 2528 พัฒนารวดเร็ว ก็คือการ
ผลิตอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานเข้มข้นในไทยมีขีดการแข่งขันเหนือกว่าการผลิตใน
ประเทศเอเชียนิกส์ และญี่ปุ่น เพราะปัญหาค่าเงินเยนและเงินสกุลต่างๆ ของเอเชีย
นิิกส์สูงขึ้น นักลงทุนจึงย้ายขั้นตอนการผลิตที่ใช้แรงงานเข้มข้นมาสู่ประเทศไทยและ
ประเทศอื่นๆ ในกลุ่มอาเซียนด้วย (Suphat ใน Medhi 1995: 67 อ้างใน ผาสุก พงษ์
ไพจิตร 2541: 214)

นโยบายส่งเสริมการส่งออกนี้ส่งผลให้คนชนบทย้ายถิ่นเข้ามาทำงานใน
ภาคอุตสาหกรรมจำนวนมหาศาล (Suchada 2000 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 46)
จากสถิติในช่วงปี 2500 ภาคอุตสาหกรรมจ้างแรงงานจำนวนร้อยละ 4.2 ของประชากร

วัยทำงานทั้งหมด ต่อมาในปี 2537 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15.8 จากนั้นจำนวนแรงงานที่เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมก็เพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณในช่วง 10 ปี เพิ่มจาก 2 ล้านคน ในปี 2529 เป็น 4 ล้านคนในปี 2539 (Suchada 2000: 62)

การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในช่วงทศวรรษที่ 2500 นั้นจะกระจุกตัวอยู่บริเวณกรุงเทพฯ และปริมณฑล สืบเนื่องจากการก่อตั้งพื้นที่อุตสาหกรรมโดยเริ่มแรกนิคมอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นเป็นแห่งแรกคือ นิคมฯ บางชัน เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2515 นิคมฯ บางปูที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2520 นิคมฯ ลาดกระบังที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2521 ยังไม่รวมถึงเขตอุตสาหกรรมที่ไม่ได้มีสถานะเป็นนิคมอุตสาหกรรมอีกหลายแห่ง อย่างเช่น เขตอุตสาหกรรมนวนครที่ปทุมธานีซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2514 จากนั้นในปี พ.ศ. 2525 รัฐบาลจึงมีโครงการที่จะขยายพื้นที่อุตสาหกรรมไปสู่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก คือ จังหวัดระยอง ชลบุรีและฉะเชิงเทรา เปลี่ยนให้พื้นที่ 3 จังหวัดนี้กลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมไปภายในไม่กี่ปีต่อจากนั้น โดยเฉพาะจังหวัดระยองที่กลายมาเป็นจังหวัดที่มีนิคมอุตสาหกรรมและโรงงานอุตสาหกรรมมากที่สุดในประเทศ รายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปีมากเป็นอันดับ 1 ของประเทศ โดยที่ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึงนิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้ จังหวัดระยองในฐานะที่เป็นพื้นที่ตัวแทนหนึ่งอันเกิดขึ้นจากผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรมภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกหรืออีสเทิร์นซีบอร์ด (ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดในบทที่ 3)

3.2 นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้: ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ศึกษา

ในช่วงปี ค.ศ. 1960 ประเทศกำลังพัฒนาจำนวนมากได้เปลี่ยนแปลงนโยบายด้านอุตสาหกรรมจากการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้ามาเป็นการผลิตเพื่อส่งออกสินค้าโดยอาศัยการลงทุนจากต่างประเทศเป็นหลัก ดังนั้น เพื่อจะดึงดูดการลงทุนจากนักลงทุนต่างประเทศ รัฐบาลของประเทศกำลังพัฒนาเหล่านั้นได้มีมาตรการต่างๆ เช่น การให้สิทธิพิเศษในการลงทุนกับนักลงทุนชาวต่างชาติโดยใช้สิ่งจูงใจทางด้านภาษีอากร การกำหนดเขตการค้าเสรี (Free Trade Zones) นอกจากนี้ ยังนำเสนอจุดขายในแง่ของการมีแรงงานราคาถูก และการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวของการลงทุนอีกด้วย ประกอบกับในช่วงภาวะที่เศรษฐกิจถดถอยและมีการแข่งขันกันสูงในตลาดโลก ในช่วงปี ค.ศ. 1970 รูปแบบใหม่ของการสะสมทุนที่ใช้กลยุทธ์ที่ยืดหยุ่นได้ถูกนำมาใช้ ระบบการผลิตแบบผสม (Mixed Production) สามารถเกิดขึ้นได้ทุกแห่งหนบนโลกหากในที่แห่งนั้นมีเงื่อนไขเรื่องการผลิต โครงสร้างพื้นฐาน การตลาด และเรื่องการเมืองเหมาะสม โดยการผลิตที่ยืดหยุ่นจะ

ผสมผสานระหว่างการผลิตแบบ Mass Assembly และ Subcontracting System (Ong 1991: 281-282)

ประเทศไทยเริ่มมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2503 เพื่อแทนพระราชบัญญัติส่งเสริมอุตสาหกรรม พ.ศ. 2497 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้ประโยชน์กับนักลงทุนชัดเจนมากขึ้น และรัฐบาลยังได้จัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) เพื่อส่งเสริมการลงทุนของเอกชนด้วย และด้วยแรงกดดันของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา ไทยได้ออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 (ค.ศ. 1960) ซึ่งให้สิทธิประโยชน์ด้านการคลังเพิ่มขึ้นทั้งการยกเว้นภาษีการค้าสำหรับเครื่องจักรและวัตถุดิบ และการยกเว้นภาษีเงินได้สำหรับผลกำไรเป็นเวลาห้าปี (ธรรมวิทย์, พิระและวรารัต 2545 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 43)

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) และ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มีวัตถุประสงค์หลักในการส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ตอบสนองต่ออุปสงค์ในประเทศเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นลักษณะการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ผลพวงที่เกิดจากแผนพัฒนาทั้งสองฉบับนี้นำไปสู่การขยายตัวของอุตสาหกรรมในไทย ทั้งสัดส่วนในจีดีพีที่เพิ่มขึ้น การเพิ่มจำนวนโรงงานอุตสาหกรรม และการจ้างงานในภาคดังกล่าว (ธรรมวิทย์, พิระและวรารัต 2554 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 44) อย่างไรก็ตามแม้ว่าการส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าจะลดการนำเข้าสินค้าสำเร็จรูปบางประเภท แต่ก็กลับทำให้ต้องนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักรมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน ประเทศไทยจึงเปลี่ยนจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมทดแทน ไปเป็นส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก (Suchada 2000 อ้างใน นฤมล กล้าทุกวัน 2556: 45-46)

นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้ เป็นพื้นที่หนึ่งที่เป็นภาพสะท้อนของการประสานร่วมมือกันระหว่างรัฐท้องถิ่นซึ่งปรารถนาอยู่แล้วจะให้ทุนข้ามชาติเข้ามาลงทุนในประเทศ กับฝ่ายทุนข้ามชาติเองที่พยายามแสวงหาพื้นที่ซึ่งมีความได้เปรียบในการลงทุน และอาจกล่าวได้ว่านิคมอมตะซิตี้ เป็นผลพวงอันเกิดจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรือ อีสเทิร์นซีบอร์ด

3.2.1 โครงสร้างพื้นฐานในนิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้

สุริชัย หวันแก้ว (2543) ช่วยให้เห็นว่านับตั้งแต่ที่รัฐมีการปรับนโยบายจากอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสู่การผลิตเพื่อส่งออก ซึ่งยังผลให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมในทุกๆ สาขาอย่างรวดเร็ว ปัญหาที่ตามมาคือโรงงานอุตสาหกรรมไปกระจุกตัวอยู่บริเวณกรุงเทพมหานครและปริมณฑลเสียจนแทบจะไม่มีพื้นที่ให้ขยายได้ต่อมากนัก ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2525 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) รัฐจึงเน้นนโยบายกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค โดยในส่วนของภาคตะวันออกมีการระบุในแผนพัฒนาฯ ว่าจะพัฒนา 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกคือ ชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทราให้เป็น “แหล่งอุตสาหกรรมหลัก” ของประเทศ โดยดำเนินการภายใต้ชื่อโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกหรืออีสเทิร์นซีบอร์ด

รัฐได้กำหนดนโยบายที่จะพัฒนาพื้นที่ 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก อันได้แก่ จังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวนี้มีข้อได้เปรียบ นั่นก็คือ เป็นที่ตั้งของท่าเรือน้ำลึก สนามบินอู่ตะเภา อยู่ใกล้แหล่งพลังงานจากก๊าซธรรมชาติและโครงข่ายกิจการขั้นพื้นฐานอื่นๆ และเพื่อจะให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นศูนย์กลางความเจริญและแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมหลักของประเทศ เป็นฐานรองรับความเจริญทางเศรษฐกิจที่จะกระจายออกจากกรุงเทพฯ โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรือ อีสเทิร์นซีบอร์ดจึงกำเนิดขึ้นในปี พ.ศ. 2524

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีความสำคัญยิ่งต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของนโยบายคือ การพัฒนาอุตสาหกรรมและการกระจายแหล่งที่ตั้งของอุตสาหกรรมจากกรุงเทพมหานคร เพื่อให้ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมยุคใหม่โดยการปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าเพื่อทดแทนการนำเข้ามาเป็นผลิตเพื่อส่งออก โดยที่คณะกรรมการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกได้กำหนดอุตสาหกรรมประเภทต่างๆ ให้เหมาะสมกับพื้นที่เป้าหมายโดยที่ กำหนดให้

1. บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติ ซึ่งเป็นวัตถุดิบในการผลิต ได้แก่ โรงแยกก๊าซ ปิโตรเคมี และอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่นๆ ท่าเรือน้ำลึกมาบตาพุดและนิคมอุตสาหกรรม

2. บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบา และเขตอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ท่าเรือพาณิชย์แหลมฉบังและนิคมฯ แหลมฉบัง

3. บริเวณเมืองพัทยา กำหนดให้เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและศูนย์กลางธุรกิจและพาณิชย์เพื่อสนับสนุนการพัฒนาด้วย

4. บริเวณสัตหีบ กำหนดให้มีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ทางด้านโครงการพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (สุริชัย หวันแก้วและคณะ 2543)

ในระยะแรก รัฐได้กำหนดพื้นที่ในโครงการฯ ไว้ 3 พื้นที่ คือ มาบตาพุด จังหวัดระยอง แหลมฉบัง จังหวัดชลบุรีและบริเวณจังหวัดฉะเชิงเทรา ต่อมาเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็วก็ได้มีการขยายพื้นที่ ไปตั้งนิคมอุตสาหกรรมในพื้นที่ใกล้เคียง สำหรับระยอง ได้ขยายจากมาบตาพุด ไปสู่อำเภอลวกแดง ดังจะสังเกตเห็นได้ว่า ในระยะเริ่มต้นตั้งแต่ปี 2532-2535 นิคมอุตสาหกรรมจะตั้งอยู่ในเขตมาบตาพุด อย่างเช่น

1. นิคมมาบตาพุด 2. นิคมเหมราชตะวันออก 3. นิคมผาแดง 4. นิคมเอเชีย และ 5. นิคม ไอ อาร์ แอล ต่อมาในช่วงปี 2539 เป็นต้นมา นิคมอุตสาหกรรมได้เริ่มขยายไปตั้งในเขตอำเภอลวกแดง อย่าง 6. นิคมอีสเทิร์นชิปบอร์ด 7. นิคมเหมราชอีสเทิร์นชิปบอร์ด และ 8. นิคมอมตะซิตี้

อำเภอลวกแดงมีเนื้อที่ 618,341 ตารางกิโลเมตร มีประชากรจำนวน 45,160 คน (ไม่รวมประชากรแฝง) ใหญ่รองจากอำเภอแกลงซึ่งมีเนื้อที่ 788,463 ตารางกิโลเมตร (เป็นอำเภอที่มีเนื้อที่กว้างที่สุดในจังหวัดระยอง) แต่เนื่องจากปลวกแดงอยู่ใกล้กับท่าเรือแหลมฉบัง และมีอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ คือ อ่างเก็บน้ำหนองปลาไหล อีกทั้งเป็นพื้นที่โล่งกว้างขนาดใหญ่ที่มีการถางป่า เพื่อทำไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด ไร่อ้อย และสวนยางพารา ซึ่งเหมาะแก่การก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม

จากการสัมภาษณ์ “ยายจั่น” (เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน 2556) ซึ่งปัจจุบันอายุ 78 ปี เป็นคนจังหวัดชลบุรี แต่เดินทางมา “จับที่”² ในระยอง และอาศัยอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันเป็นระยะเวลา 60 กว่าปีแล้ว ยายจั่นเล่าให้ฟังว่า เมื่อซักประมาณ 60 ปีที่แล้ว ปลวกแดง ยังเป็นป่าที่รกร้างอุดมไปด้วยสัตว์ป่าอย่าง หมู เก้ง สมัยนั้นคนจะ “จับที่” โดยถางป่า แล้วปลูกมันสำปะหลังเพื่อจองที่ไว้ ถางได้เท่าไรก็ปักหลักเอาไว้เพื่อแสดง

² “จับที่” หมายถึง การถางป่าเพื่อจองที่ดินไว้อยู่อาศัยและทำการเกษตร

ความเป็นเจ้าของ คนอื่นที่มาทีหลังก็จะอ้างเพื่อจับจองต่อจากที่ของเรา ส่วนไม้ที่ได้จากการถางป่าก็จะตัดเป็นฟืนหลา แล้วนำไปขายให้กับโรงงานน้ำตาล ส่วนมันสำปะหลังก็จะนำไปขายให้กับโรงโม่ที่หนองมน จังหวัดชลบุรี ในราคาหาบละ 8 บาท

นอกจากมันสำปะหลังแล้ว ชาวบ้านจะปลูกอ้อยและข้าวโพด ส่วนสับปะรดและยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจที่เพิ่งนำมาปลูกภายหลัง ก่อนที่นิคมอุตสาหกรรมจะเข้ามาตั้ง พื้นที่ปลูกแดงจึงเป็นไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด ไร่อ้อย และสวนยางพารา

“ยายจั้น” เล่าให้ฟังต่อว่า พื้นที่แถวนี้เพิ่งจะมาเจริญเมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้ว³ เมื่อมีโรงงานเข้ามาตั้ง (นั่นก็คือช่วงประมาณ พ.ศ. 2526) ซึ่งเป็นช่วงของการดำเนินงานในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) ที่เน้นการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค และเป็นช่วงเริ่มต้นของโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ดในปี พ.ศ. 2524 ซึ่งโรงงานแห่งแรกที่เข้ามาตั้งในพื้นที่ก็คือ โรงงานเทโก้ เป็นโรงงานที่ผลิตเครื่องประดาน้ำส่งขายต่างประเทศ แต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น ยูนิคซี ผลิตแวนด้า น้ำพอง โรงงานเข้ามาตั้ง ก็ได้เอาคนละแวกนี้ไปฝึกทำงาน ต่อจากนั้น นายทุนจากกรุงเทพมหานคร ก็มากว้านซื้อที่ดินเพื่อสร้างนิคมอุตสาหกรรม ทำบ้านจัดสรรและธุรกิจหอพัก คนในพื้นที่เองก็ขายที่ดิน แล้วไปซื้อบ้านอยู่ที่อื่น บ้างก็เอาที่ดินเข้าธนาคารเพื่อกู้เงินมาสร้างหอพักให้คนงานเช่า (สัมภาษณ์ยายจั้น, 6 มิถุนายน 2556)

ในปี 2539 ได้มีการสร้างนิคมอุตสาหกรรมอีสเทิร์นซีบอร์ด (ระยอง) ขึ้นเป็นแห่งแรกในปลวกแดง จากนั้นก็สร้างนิคมอุตสาหกรรมเหมราช อีสเทิร์นซีบอร์ด ในปี 2542 และสร้างนิคมอมตะซิตี้ ในปี 2549 ในขณะเดียวกัน โครงสร้างพื้นฐานก็ได้รับการปรับปรุงโดยเฉพาะถนนหนทาง ถนนหลายสายถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเส้นทางขนส่งลำเลียงสินค้าจากโรงงาน ไปยัง ท่าเรือแหลมฉบัง นอกจากนี้ การที่ระบบคมนาคมสะดวก ได้ทำให้คนจากภาคอีสานสามารถเดินทางมาทำงานโรงงานที่ปลวกแดงได้ง่ายขึ้นด้วย

นิคมอุตสาหกรรมอมตะซิตี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2549 ดำเนินงานโดยบริษัทเอกชนที่ชื่อว่า บริษัท อมตะ คอร์ปอเรชั่น จำกัด (มหาชน) ของคุณวิกรม กรมดิษฐ์ ซึ่งคำว่า “อมตะ” แปลว่า “นิรันดร์” หรือ “กาลปาวสาน” ในประเทศไทยมี 2 แห่ง คือ อมตะนคร จังหวัด

³ สัมภาษณ์เมื่อเดือนมิถุนายน 2556

ชลบุรี และ อมตะชีดี จังหวัดระยอง ทั้งสองแห่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่พัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกหรืออีสเทิร์นซีบอร์ด (เว็บไซต์: www.amata.com/site)

ในเว็บไซต์ของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยให้ข้อมูลว่าที่ตั้งของนิคมอมตะชีดีอยู่ระหว่างรอยต่อของจังหวัดระยอง และชลบุรี คาบเกี่ยวกันระหว่างตำบลบ่อวิน อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี และ ตำบลมาบยางพร อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง มีเนื้อที่ทั้งหมด 8,634 ไร่ เป็นเขตอุตสาหกรรมทั่วไปจำนวน 3,857 ไร่ และเป็นเขตที่พักอาศัย/พาณิชย์ จำนวน 400 ไร่ ภายในนิคมอุตสาหกรรมมีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการดำเนินกิจการของโรงงานอุตสาหกรรม ไม่ว่าจะเป็นระบบประปาที่สามารถจ่ายน้ำได้ 7 ลูกบาศก์เมตร/ไร่/วัน มีสถานีไฟฟ้าย่อยขนาด 100 เมกกะวัตต์ มีระบบสายส่ง 115 กิโลโวลต์และ 22 กิโลโวลต์ มีระบบโทรศัพท์ ระบบบำบัดน้ำเสียที่สามารถบำบัดได้ 15,600 ลูกบาศก์เมตร/วัน และระบบป้องกันอัคคีภัย (เว็บไซต์: www.ieat.go.th/ieat/index.php/th)

บริเวณรอบนิคมอมตะชีดีแวดล้อมไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานบันเทิงมากมาย มีหอพักและบ้านจัดสรรผุดขึ้นราวกับดอกเห็ด มีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่อย่างโลตัส และที่กำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างก็คือห้างบิ๊กซี (2556) นอกจากนี้ยังมีผับและสถานบันเทิงยามค่ำคืนที่คนงานชอบไป เช่น ผับตะวันแดงสดแสงเดือน ผับซีทรู จันทร์กระจำรง มีร้านเหล้า ร้านคาราโอเกะ รวมไปถึงร้านหมูกระทะ ร้านอาหารเกิดขึ้นอย่างแน่นขนัด ผิดกับเมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีก่อน ที่บริเวณนี้ยังเต็มไปด้วยไร่สับปะรด ไร่มันสำปะหลังและสวนยางพารา ดังนั้น หากจะกล่าวว่าโครงสร้างพื้นฐานเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การผลิตของทุนข้ามชาติดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง สิ่งอำนวยความสะดวกและสถานบันเทิงเรียงรายที่อยู่รอบๆ นิคมเหล่านี้ก็ทำหน้าที่จำเป็นในการผลิตซ้ำแรงงานให้คนงานยังคงสามารถมาทำงานโรงงานที่ซ้ำซากจำเจได้อยู่ทุกเมื่อเช้าวิน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved



ภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงที่ตั้งของพื้นที่ศึกษา

3.2.2 สิทธิผลประโยชน์ด้านการค้าและการลงทุนของบริษัทเอกชน

จากเว็บไซต์ของการนิคมแห่งประเทศไทยระบุว่านิคมอมตะซิตี้จะประกอบด้วยพื้นที่การลงทุน 2 ประเภทคือ เขตอุตสาหกรรมทั่วไป (General Industrial Zone – GIZ) และ เขตปลอดภาษี (Free Zone – FZ) ซึ่งเขตปลอดภาษีนี้ หมายถึงเขตพื้นที่การประกอบอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมหรือกิจการอื่นที่เป็นไปเพื่อส่งเสริมการลงทุนและการค้าโดยผู้ประกอบการจะได้รับสิทธิประโยชน์ในการยกเว้นค่าภาษีอากรสำหรับของที่นำเข้าไปอยู่ในเขตพื้นที่ของเขตปลอดภาษี ฉะนั้น เขตปลอดภาษีอากรจึงเปรียบเสมือนดินแดนต่างประเทศที่ปลอดจากการะภาษีอากรซึ่งอยู่ในประเทศไทย ซึ่ง “โรงงานเฟอร์ชีส” เป็นบริษัทหนึ่งที่ตั้งอยู่ในเขตปลอดภาษี เนื่องจากเป็นโรงงานที่ผลิตเพื่อส่งออกขายต่างประเทศ 100% ไม่ได้ขายสินค้าในเมืองไทย

สำหรับบริษัทที่ได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน (BOI) จะได้รับสิทธิพิเศษ ซึ่งจะมีการแบ่งเป็นโซน สำหรับการลงทุนในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมจัดว่าอยู่ในโซน 3 คือ บริษัทที่ได้รับการสนับสนุนจาก BOI จะได้รับการยกเว้นภาษีเงินได้จากการประกอบกิจการเป็นเวลา 8 ปี หลังจากนั้นจะได้ลดหย่อนภาษี 50% ต่อไปอีก 5 ปี ได้รับการยกเว้นภาษีนำเข้าเครื่องจักรนอกจากนี้ก็ยังอาจได้รับการยกเว้นภาษีในการนำเข้าวัตถุดิบในการผลิตเพื่อส่งออก

นอกจากนี้ ยังมีสิทธิพิเศษที่ไม่เกี่ยวกับภาษีอากรในเขตอุตสาหกรรมทั่วไปอีกหลายอย่าง เช่น ผู้ประกอบการทั้งคนไทยและต่างชาติอาจได้รับอนุญาตให้ถือครองที่ดินในนิคมเพื่อประกอบกิจการได้ตามที่ คณะกรรมการ กนอ. เห็นสมควร การอนุญาตให้คนต่างชาติซึ่งเป็นช่างฝีมือ ผู้ชำนาญการ คู่สมรสหรือบุคคลในการอุปการะเข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรได้ตามจำนวนและกรอบเวลาที่กำหนด รวมไปถึง สถานประกอบการที่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างประเทศ ยังได้รับอนุมัติให้ส่งเงินออกไปนอกราชอาณาจักร หากเงินนั้นเป็นเงินทุนที่นำเข้ามา เงินปันผล เงินกู้ต่างประเทศ เป็นต้น (เว็บไซต์: www.ieat.go.th/ieat/index.php/th)

3.2.3 จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมและคนงาน

การส่งเสริมการลงทุนโดยรัฐทั้งในรูปแบบของการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการผลิต และการส่งเสริมในรูปแบบของสิทธิพิเศษในด้านการค้าการลงทุน อย่างเช่น การยกเว้นภาษีอากรต่างๆ ได้ส่งผลให้เกิดการโยกย้ายฐานการผลิตเข้ามายังพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการอพยพของแรงงานจากชนบทเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้นทุกปี จากข้อมูลตัวเลขของกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรมแสดงให้เห็นว่าอำเภอปลวกแดง ในปี พ.ศ. 2541 มีจำนวนโรงงานทั้งสิ้น 97 แห่ง มาถึงปี พ.ศ. 2554 มีโรงงานทั้งสิ้น 393 แห่ง (เฉพาะในนิคมอมตะซิตี้มี 113 โรงงาน) ส่วนจำนวนคนงานในปี พ.ศ. 2541 มีคนงานทั้งสิ้นรวม 12,146 คน มาถึง ปี พ.ศ. 2554 มีคนงานทั้งสิ้นรวม 41,749 คน (ข้อมูลล่าสุดเมื่อวันที่ 12 ก.ค. 2554 จากเว็บไซต์ <http://www.industry.go.th/industry/>)

ตารางที่ 3.1 แสดงจำนวนสถานประกอบการและจำนวนคนงาน

อำเภอ	จำนวนสถานประกอบการ อุตสาหกรรม (โรงงาน)		จำนวนคนงาน (คน)	
	2541	2554	2541	2554
1. เมืองระยอง	473	550	22,804	34,291
2. ปลวกแดง	97	393	12,146	41,749
3. นิคมพัฒนา	102	235	16,382	24,972
4. แกลง	255	229	10,509	13,908
5. บ้านค่าย	139	178	5,764	15,120
6. บ้านฉาง	51	64	1,117	2,940
7. วังจันทร์	14	22	450	1,211
8. เขาชะเมา	8	11	489	1,242
รวมยอด	1,139	1,682	69,661	135,433

จนกระทั่งในปี 2551 มีข่าวว่าจังหวัดระยองขาดแคลนแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ถึงขั้นวิกฤต จนผู้ประกอบการหลายรายออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลจัดการปัญหาการขาดแคลนแรงงาน (สยามธุรกิจออนไลน์ 18 มิ.ย. 51) ในบริบทเช่นนี้ สำหรับโรงงานบางแห่ง โดยเฉพาะโรงงานสัญชาติอเมริกัน ยุโรป (และญี่ปุ่นบางแห่ง) “ความเป็นเพศ” ในแบบที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม (Non-normative Gender) ไม่เป็นปัญหาสำหรับการทำงาน แต่กลับเป็นผลดีต่อระบบโรงงานอุตสาหกรรมด้วยซ้ำไป

3.2.4 “โรงงานฟอร์ซิส” ทุนข้ามชาติจากนิวยอร์กแลนด์ในนิคมอมตะซิตี้

ข้อมูลทั่วไปของโรงงาน ผู้เขียนเลือกโรงงานฟอร์ซิสในฐานะที่เป็นหนึ่งในตัวแทนบรรษัทข้ามชาติจากอีกจำนวน 113 โรงงานในนิคมอมตะซิตี้ที่เลือกย้ายฐานการผลิตมาตั้งในประเทศไทย โรงงานฟอร์ซิสมีความน่าสนใจตรงที่ ในระยะ 1-2 ปีให้หลัง

⁴ ชื่อโรงงานที่ปรากฏในงานวิทยานิพนธ์เล่มนี้เป็นชื่อที่สมมติขึ้นเพมิให้ส่งผลต่อภาพลักษณ์ลักษณ์และชื่อเสียงของบริษัท

ทางโรงงานพยายามลดจำนวนคนงานชายลง และเน้นรับคนงานหญิง รวมถึงเปิดโอกาสให้เพศอื่นเช่น กะเทยและทอมเข้ามาทำงานเพิ่มขึ้น (จากการสัมภาษณ์แป้ง, 5 กุมภาพันธ์ 2555) นับเป็นหนึ่งในหลายๆ โรงงานในละแวกนั้นที่เปิดพื้นที่ให้กับผู้ที่มีอัตลักษณ์ทางเพศไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคมได้มีที่ทางในการประกอบอาชีพมากขึ้น

โรงงานเฟอร์ริสเป็นทุนข้ามชาติที่มีบริษัทแม่อยู่ที่นิวซีแลนด์ ก่อตั้งเมื่อปี 1934 ก่อตั้งโดย Sir Woolf Fisher และ Maurice Paykel มีสาขาอยู่ใน 50 ประเทศทั่วโลก โดยมีโรงงานตั้งอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา แมกซิโก อิตาลี ออสเตรเลีย ไทยและนิวซีแลนด์ ผลิตภัณฑ์หลักที่ทำการผลิตคือ ตู้เย็น ตู้แช่แข็ง เตารีด เครื่องล้างจาน เครื่องซักผ้า เครื่องอบผ้า และเตาประกอบอาหาร

ในปี 2008 บริษัทเฟอร์ริส ย้ายฐานการผลิตจากนิวซีแลนด์มายังประเทศไทย สาเหตุที่ย้ายฐานการผลิตจากนิวซีแลนด์มาไทยก็เนื่องจาก คู่แข่งซึ่งผลิตเครื่องซักผ้า/อบผ้าส่งให้กับตลาดในประเทศออสเตรเลียนั้น มีฐานการผลิตอยู่ที่ประเทศซึ่งมีต้นทุนต่ำกว่าอย่าง จีน ไทย และเกาหลีใต้ เป็นแรงกดดันที่ทำให้บริษัทต้องย้ายฐานการผลิตมาไทย ซึ่งจะทำให้ลดค่าใช้จ่ายได้ปีละประมาณ 10-15 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และการลดค่าใช้จ่ายจากการสั่งซื้อวัตถุดิบและชิ้นส่วนจากผู้จำหน่ายในประเทศไทย ซึ่งการย้ายฐานผลิตมาประเทศไทยก็ส่งผลต่อการลดจำนวนคนงานที่นิวซีแลนด์ลงประมาณ 350 ตำแหน่ง ผู้บริหารของบริษัทเฟอร์ริสที่นิวซีแลนด์กล่าวว่า “คู่แข่งทางการผลิตของเราทั้งหมดไปตั้งฐานการผลิตอยู่ในประเทศแถบอาเซียนซึ่งมีต้นทุนต่ำ เป็นประเทศที่เสนอสิ่งจูงใจทางการผลิต (Manufacturing Incentives) ในขณะเดียวกันบรรยากาศการลงทุนในนิวซีแลนด์ค่อนข้างยากลำบากเนื่องจากอัตราดอกเบี้ยที่สูง (High Interest Rates) อัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราสูง (High Exchange Rates) และนโยบายด้านการค้าและภาษีอื่นๆ ซึ่งทำให้การดำเนินกิจการใน 4-5 ปีที่ผ่านมาค่อนข้างยากลำบาก ถ้าไม่ย้ายฐานการผลิตไปที่ประเทศไทยจะทำให้การดำเนินกิจการในอนาคตเกิดปัญหามากขึ้นได้”

โรงงานเฟอร์ริสย้ายมาตั้งในประเทศไทยเมื่อปี 2008 ตั้งอยู่ในนิคมอมตะซิตี้ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง โดยได้รับการสนับสนุนจาก BOI และพื้นที่ของโรงงานตั้งอยู่ในเขตปลอดภาษีอากร เนื่องจากโรงงานเฟอร์ริส ผลิตเพื่อส่งออกขายต่างประเทศทั้งหมด สำหรับโรงงานเฟอร์ริสในประเทศไทยจะเป็นโรงงานที่ผลิต

ผู้ยื่น เครื่องซักผ้า เครื่องอบผ้าและเตาอบไมโครเวฟ มีพนักงานทั้งหมดจำนวน 1,500 คน เป็นคนงานหญิงจำนวนประมาณ 1,000 คน เป็นคนงานชายจำนวนประมาณ 500 ในจำนวนทั้งหมดนี้ มีเป็นกะทยแสดงออกชัดเจนอยู่ราว 15 คน (สัมภาษณ์เป้ง, 5 กุมภาพันธ์ 2555)

ระบบการจ้างงาน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาทุนนิยมปรับตัวเพื่อลดความเสี่ยงอันเกิดจากความผันผวนของตลาดโลกด้วยการจ้างงานแบบยืดหยุ่น โดยส่วนใหญ่จะใช้การจ้างงานในรูปแบบผสมผสานระหว่างการจ้างแบบประจำและการจ้างงานแบบชั่วคราว โดยการจ้างงานประจำนั้นคนงานจะได้รับการบรรจุเป็นพนักงานประจำ (ทั้งแบบรายเดือนและรายวัน) และจ้างแบบชั่วคราว ทั้งในรูปของการจ้างตรงโดยให้คนงานเซ็นต์สัญญาจ้างเป็นช่วงเวลาและจะพิจารณาต่อสัญญาเป็นรายกรณีไป และการจ้างผ่านบริษัทจัดหาแรงงานแบบจ้างเหมาค่าแรงหรือบริษัทซับคอนแทรค

สำหรับรูปแบบการจ้างงานของโรงงานเฟอร์ชิสเมื่อก่อนจะมี 2 แบบคือ คนงานประจำ และคนงานซับโดยที่บริษัทซับฯ ที่ชื่อ “เอ แอนด์ เอส” จะเป็นผู้ส่งคนงานให้ตามต้องการ โดยมีสัดส่วนในการจ้างคนงานจากบริษัทซับฯ ประมาณร้อยละ 60-70 หากคนงานมีประวัติการทำงานดีก็อาจจะได้รับการบรรจุจากโรงงานเฟอร์ชิสเปลี่ยนสถานภาพจากคนงานแบบซับฯ ไปเป็นพนักงานประจำของโรงงาน

จากการสัมภาษณ์คนงานในพื้นที่ทำให้ทราบว่าระบบการจ้างงานแบบยืดหยุ่นซึ่งในที่นี้จะหมายถึงการจ้างงานแบบจ้างเหมาค่าแรงหรือที่คนงานมักเรียกว่า “ซับคอนแทรค” (sub-contract) ในด้านหนึ่งระบบการจ้างเหมาค่าแรงนี้จะเอารัดเอาเปรียบคนงาน แต่อีกด้านหนึ่งมันได้ทำให้เงื่อนไขของการสรรหาคนงานลดหย่อนลงด้วยซึ่งมีส่วนที่เอื้อให้กะทยใช้โอกาสนี้สามารถเข้าทำงานโรงงานได้ด้วยเช่นกัน

ภายหลังเศรษฐกิจตกต่ำในช่วง ค.ศ. 1970 การแข่งขันกันอย่างหนักในระบบเศรษฐกิจโลกได้นำไปสู่การสะสมทุนรูปแบบใหม่ที่ใช้ยุทธศาสตร์ที่ยืดหยุ่น หรือที่ David Harvey เรียกว่า การสะสมทุนที่ยืดหยุ่น ซึ่งความยืดหยุ่นและความสามารถเคลื่อนย้ายได้รวดเร็วที่ขยายตัวมากขึ้นได้ทำให้นายจ้างสามารถสร้างแรงกดดันในการควบคุมแรงงานได้อย่างเข้มข้นมากขึ้น ตลาดแรงงานได้ปรับโครงสร้างอย่างใหญ่หลวง เมื่อต้องเผชิญกับภาวะตลาดที่ไม่แน่นอน การแข่งขันอันเข้มข้นและผลกำไรที่หดแคบลง นายจ้างได้ผลักดันให้สัญญาจ้างงานและระบอบงานเป็นแบบยืดหยุ่นมากขึ้น จากการจ้าง

งานแบบประจำเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงานแบบชั่วคราว (Temporary) หรือแบบไม่เต็มเวลา (Part-Time) มากขึ้น (Harvey 1990 อ้างใน นฤมล กล้าทุกข์วัน 2556: 102)

เดิมทีการหางานและสมัครเข้าทำงานในโรงงานแถบนิคมภาคตะวันออก คนงานจะใช้วิธีการตะเวนไปตามโรงงานเพื่อดูว่าโรงงานใดติดป้ายรับสมัครงานบ้าง คนงานก็จะไปเขียนใบสมัครงานทิ้งไว้ รอจนกว่าฝ่ายบุคคลของบริษัทจะพิจารณาคุณสมบัติจากใบสมัคร แล้วโทรมาเรียกไปทำแบบทดสอบและสอบสัมภาษณ์ หากได้รับการคัดเลือก คนงานก็จะได้เข้าทำงานโดยจะมีระยะเวลาทดลองงาน 3-6 เดือน (ขึ้นกับเงื่อนไขของแต่ละบริษัท) จึงจะมีสิทธิ์บรรจุเป็นพนักงานประจำของบริษัท ในลักษณะเช่นนี้เป็นการที่โรงงานจะรับสมัครตรงเข้าเป็นพนักงานของบริษัท

แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 เป็นช่วงที่ประเทศไทยประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง ส่งผลให้คนงานจำนวนมากต้องตกงาน เพราะบริษัทเลิกจ้างคนงานจำนวนมาก เนื่องจากยอดการผลิตลดลง ภายหลังจากที่วิกฤติเศรษฐกิจฟื้นตัว โรงงานในนิคมแถบภาคตะวันออกได้ปรับตัวโดยหันมาใช้การจัดการแรงงานแบบจ้างเหมาค่าแรง เกิดธุรกิจนายหน้าจัดหางานขึ้นจำนวนมาก (คนงานเรียกว่า “บริษัทซัพฯ” ซึ่งหมายถึง Subcontract) เพราะการใช้แรงงานแบบจ้างเหมาค่าแรงทำให้โรงงานสามารถลดความเสี่ยง และมีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการแรงงานมากขึ้น สามารถจัดปัญหาเรื่องสภาพแรงงาน เพราะโรงงานสามารถที่จะเพิ่มหรือลดจำนวนคนงานได้ตลอดเวลาตามต้องการ ขึ้นอยู่กับว่าช่วงไหนจะมียอดการผลิตมาก-น้อยเพียงใด โรงงานสามารถที่จะส่งคืนตัวคนงานที่เห็นว่าเป็นปัญหาหากกลับไปยังบริษัทซัพฯ เพื่อเปลี่ยนคนใหม่ได้

นอกจากนี้ยังอาจไม่ต้องจ่ายค่าสวัสดิการบางอย่าง ไม่ต้องจ่ายเงินชดเชยในกรณีเลิกจ้าง และไม่ต้องยุ่งวุ่นวายกับการจัดการด้านบุคลากร เนื่องจากบริษัทซัพฯ จะเป็นคนจัดการให้หมด ตั้งแต่กระบวนการรับสมัคร สัมภาษณ์ ฝึกอบรมเบื้องต้น ส่งคนงานตรวจสุขภาพก่อนเข้างาน จัดทำรายงานสรุป Attendance การขาด ลา มาสายของคนงานส่งให้กับโรงงาน ดังนั้นโรงงานหลายแห่งจึงยอมเสียเงินค่าหัวคิวและเลือกใช้บริการบริษัทซัพฯ เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นในการปรับเพิ่ม/ลดคนงานได้ง่ายกว่า อีกทั้งยังไม่ต้องดูแลรับผิดชอบสวัสดิการด้านอื่นๆ ที่อาจต้องเสียมากหากคนงานเหล่านั้นอยู่ในสังกัดของตนโดยตรง

แต่ทว่า ความคล่องตัวหรือความยืดหยุ่นที่จะลดความเสี่ยงและลดต้นทุนของฝ่ายนายจ้าง ย่อมแลกมาด้วยความไม่มั่นคงและความเสี่ยงที่เกิดกับลูกจ้างนั่นเอง “แจ็กเกอร์ลิน” กะเทยจากจังหวัดศรีสะเกษเล่าให้ฟังว่า ช่วงแรกๆ ที่มาหาสมัครงานโรงงานที่สวนอุตสาหกรรมศรีสะเกษพัฒนา อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดชลบุรี หางานยากลำบากมาก เธอสมัครตรงไ้กับโรงงานหลายแห่งแต่ก็ไม่มีโรงงานใดที่ติดต่อกลับมา จนกระทั่งในที่สุดเพื่อนของเธอก็แนะนำให้ไปสมัครกับบริษัทชัยและเธอก็ได้เป็นพนักงานประเภทขับของโรงงานผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้าของเกาหลีแห่งหนึ่ง แต่ทว่าบางวันก็มีงาน บางวันก็ไม่มียาน วันที่ยอดการผลิตน้อยหรือจำนวนคนงานเพียงพอ “แจ็กเกอร์ลิน” ก็จะไม่ได้รับการเรียกให้ไปทำงาน นั่นก็หมายความว่าวันนั้นเธอจะไม่มีรายได้

“แจ็กเกอร์ลิน” เป็นตัวอย่างหนึ่งของคนงานที่สะท้อนให้เห็นว่าด้านหนึ่งระบบการจ้างงานแบบรับเหมาค่าแรงหรือซับคอนแทรคทำให้เธอหางานได้ง่ายขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สะท้อนถึงว่าเธอได้ถูกทุนนิยมและนายหน้าจัดหางานแบบเหมาค่าแรงผลักภาระและความเสี่ยงมาให้ ในรูปแบบของการจ้างงานแบบยืดหยุ่นที่เกิดขึ้น ซึ่งปัจจุบันได้เกิดบริษัทชัยฯ ขึ้นเป็นจำนวนมากในนิคมภาคตะวันออก

นอกจากคนงานจะสามารถไปสมัครได้ที่สำนักงานของบริษัทชัยฯ แล้ว ก็ยังสามารถที่จะไปสมัครได้ตามโต๊ะรับสมัครที่กระจายอยู่ทั่วไปตามแหล่งชุมชนและที่คนงานพักอาศัยอยู่ ตามหน้านิคมอุตสาหกรรม บริษัทชัยฯ จะได้รับค่าหัวจากคนงานยกตัวอย่างเช่น หากโรงงานจ้างเหมาค่าแรงคนงานวันละ 250 บาท (ไม่รวมโอทีและเบี้ยขยัน) บริษัทชัยฯ ก็จะจ่ายให้คนงานตามอัตราที่กฎหมายแรงงานกำหนด อย่างจังหวัดระยองคนงานจะได้รับ 197 บาทต่อวัน (เป็นข้อมูลอัตราค่าจ้างก่อนจะปรับเป็น 300 บาทต่อวัน) ที่เหลือทางบริษัทชัยฯ ก็หักไป

นอกจากนี้ คนงานบางคนก็อาจถูกบริษัทชัยฯ เอารัดเอาเปรียบในรูปแบบต่างๆ อย่างเช่นว่าบริษัทชัยฯ เคยบอกว่าหากทำงานครบ 6 เดือนจะให้เงินพิเศษ 3,000 บาท เมื่อคนงานทำครบ 6 เดือน แต่พอถึงเดือนที่ 7 จะได้บรรจุเป็นพนักงานประจำของโรงงาน บริษัทชัยฯ ก็ไม่ให้เงินในส่วนนั้น และเล่นแง่ว่า หากจะเอาเงินในส่วนนี้จะต้องสละสิทธิ์จากการบรรจุเป็นพนักงานประจำ แล้วเป็นพนักงานของบริษัทชัยฯ ต่อไป ซึ่งส่วนใหญ่คนงานก็จะเลือกที่จะบรรจุเป็นพนักงานประจำเนื่องจากมีความมั่นคงกว่า และเมื่อขาดงาน ลางาน หรือลาพักร้อนก็ยังได้โบนัส มีประกันชีวิตให้ และมีสวัสดิการอื่นๆ ดีกว่า และสถานภาพของคนงานประจำกับคนงานประเภทชัยฯ ก็มี

ความแตกต่างกัน จะมีการแบ่งแยกชั้นวรรณะกันอย่างชัดเจน คนงานประเภทชั้นๆ จะถูกมองว่ามีสถานภาพที่ต่ำกว่าคนงานฝ่ายผลิตที่บรรจุเป็นพนักงานประจำแล้ว

คนงานประเภทชั้นๆ จะถูกควบคุมวินัยทางเวลาเข้มงวดกว่าโดยต้องยึดถือกฎระเบียบทั้งของบริษัทชั้นๆ และกฎระเบียบของโรงงาน อย่างเช่น การขาด ลา มาสาย และ ชั่วโมง โอที ซึ่งโดยปกติกฎระเบียบของบริษัทชั้นๆ มักจะเข้มงวดกว่ากฎของโรงงานทั่วไป เช่น ห้ามขาดงานเกิน 3 วัน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าด้านหนึ่ง ระบบการจัดการแรงงานแบบจ้างเหมาค่าแรงได้ทำให้คนงานถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกขูดรีดและทำให้เกิดความไม่มั่นคงในการจ้างงานกับคนงาน แต่ในอีกด้านหนึ่ง มันก็สร้างให้เกิดความยืดหยุ่นสำหรับคนงานด้วยเช่นกัน กล่าวคือ มันทำให้เกิดความยืดหยุ่นเรื่องคุณสมบัติของคนงานในกระบวนการคัดสรรแรงงานด้วย เนื่องจากโรงงานเองก็เห็นว่าสามารถส่งคืนคนงานไปยังบริษัทชั้นๆ ได้หากคนงานมีปัญหาภายหลังไม่ว่าจะในกรณีใด อย่างเดิมทีผู้ชายที่จะสมัครเข้าทำงานกับโรงงานได้ จะต้องผ่านการคัดเลือกทหารก่อน เนื่องจากโรงงานไม่ต้องการให้มีปัญหาเรื่องการลาไปคัดเลือกทหาร หรือลาออกกลางคันเพื่อไปเป็นทหาร หรือกระทั่งคนงานบางคนที่ยังไม่ถึงเกณฑ์ 18 ปีบริบูรณ์ ก็สามารถเข้าทำงานได้ อย่างกรณี “น้องเดี่ยว” คนงานชายของโรงงานแห่งหนึ่งมีอายุ 17 ปีกว่า และยังไม่ผ่านการคัดเลือกทหารก็สามารถเข้าทำงานโรงงานได้ ผ่านบริษัทจัดหางานในรูปแบบซับคอนแทรค นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความยืดหยุ่นในคุณสมบัติเรื่องของเพศสภาพอีกด้วย ทั้งนี้เพราะหากคนเหล่านี้เข้าไปทำงานแล้วมีปัญหา หรือนายจ้างไม่พึงพอใจ ก็สามารถที่จะขอเปลี่ยนคนงานได้ทุกเมื่อ จากคำให้สัมภาษณ์ก็พบว่าเงื่อนไขเช่นนี้ก็ทำให้กะเทยเข้าสู่งานโรงงานอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกได้ขึ้นด้วย

“ฟ้า” คนงานกะเทยจากนครพนมเป็นหนึ่งในกะเทยอีกจำนวนมากที่เข้าทำงานโรงงาน โดยผ่านระบบจ้างเหมาค่าแรงหรือที่คนงานจะเรียกกันสั้นๆ ว่า “ชั้นๆ” ระบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่นจึงทำให้ข้อจำกัดในการเข้าทำงานในโรงงานลดลงไปด้วย เธอบอกว่า

“ไปสมัครชั้นๆ แบบเหมือนเค้าไม่เลือกมั้ง แบบว่ามันสามารถปลดตอนไหนก็ได้ มันไม่เหมือนเป็นพนักงาน(ประจำ) มันต้องจ้างออก เอาออกมันก็ยาก แต่เป็นชั้นๆ นี่เขาจะปลดเราออกตอนไหนก็ได้ พอไม่มีงานปู้ปเขาจะไล่เราออกตอนไหนก็ได้ มันก็เลยเข้าง่าย” (สัมภาษณ์ฟ้า, 6 พฤษภาคม 2556)

นอกจากนี้ คนงานจะสามารถหางานได้ง่ายและได้งานเร็วขึ้น เนื่องจาก คนงานจะไป
ทั้งใบสมัครไว้กับบริษัทหลายๆ แห่งเพื่อเป็นทางเลือก ซึ่งบริษัทหลายๆ ก็จะ
เครือข่ายกับโรงงานหลายแห่ง เจ้าหน้าที่ของบริษัทหลายๆ แห่งหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า

“คือ (บริษัท) หลายๆ มันมี(งาน)รองรับตลอด แต่อย่างถ้าไปสมัครตรงกับบริษัท
(โรงงาน) บางที่ต้องรอเค้ารับสมัคร ต้องรอกว่า(โรงงาน)จะเรียกสัมภาษณ์ บางที่ต้อง
รู้จักกับคนใน(โรงงาน)นั้นเค้าถึงจะแนะนำ แต่หลายๆ นี่มีตลอด รอรับสมัครเลย”
(สัมภาษณ์กึ่ง-ฝ่ายบุคคลของบริษัทชั้นนำคอนแทค, 9 กรกฎาคม 2554)

ดังนั้น เมื่อคนงานไปทั้งใบสมัครกับบริษัทหลายๆ ไร่ ก็จะรอไม่เกินหนึ่งสัปดาห์ ทาง
บริษัทหลายๆ ก็จะโทรมาเรียกเพื่อให้ไปเริ่มทำงาน

เมื่อการหางานโรงงานทำ เป็นเรื่องง่าย คนงานก็มีทางเลือกมากขึ้น ดังนั้น เมื่อคนงาน
เข้าไปทำงานในโรงงานที่หลายๆ จัดหาให้ แล้วพบว่า โรงงานแห่งนั้นไม่เป็นที่น่าพึง
พอใจ ไม่ว่าจะเป็นในด้านสภาพแวดล้อมในการทำงานสวัสดิการต่างๆ คนงานก็
สามารถออกไป (โดยไม่ลาออก) แล้วเปลี่ยนไปทำงานกับอีกโรงงานหนึ่งที่ได้รับการ
ยื่นเสนอมาให้จากบริษัทหลายๆ อันที่เคยสมัครไว้ได้ แต่หากคนงานพึงพอใจกับโรงงาน
นั้นแล้ว คนงานก็จะสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นพนักงานที่ดี โดยทำตัวเป็นคนงานที่
ดี ขยันขันแข็ง ไม่ขาด ลา มาสาย วุ่นนอนสอนง่าย และทำโอทีเยอะ เพื่อจะทำให้ได้รับ
การบรรจุเข้าไปเป็นคนงานประจำของโรงงานนั้น

รายได้ของบริษัทหลายๆ จะขึ้นอยู่กับว่าคนงานจะทำงานกับโรงงานที่เป็นเครือข่ายของ
บริษัทหลายๆ ได้นานเพียงไร ยิ่งคนงานทำงานกับโรงงานนั้นได้นาน บริษัทหลายๆ ก็ยิ่งได้
ค่าหัวจากคนงานมากตามไปด้วย ดังนั้น บริษัทหลายๆ จึงสร้างแรงจูงใจให้คนงานอยู่กับ
ตนไม่ย้ายไปสังกัดบริษัทอื่นๆ อันด้วยการเสนอจะให้เงิน 3,000 บาท หากคนงาน
ทำงานได้ครบ 6 เดือน – 1 ปี โดยอ้างว่าเป็นเงินปลอบขวัญที่ยังไม่ได้รับการบรรจุเป็น
พนักงานประจำ

สำหรับโรงงานแล้ว ข้อดีของการจ้างงานผ่านบริษัทหลายๆ คือ 1. ช่วยลดต้นทุน
อย่างเช่น สวัสดิการบางอย่างก็ไม่ต้องจ่ายให้คนงาน หรือให้แต่ที่น้อยกว่าที่ให้
คนงานประจำ ไม่ต้องจ่ายโบนัสพนักงาน ไม่ต้องจ่ายเงินเดือนประจำ โดยจะคำนวณ
ค่าจ้างเป็นรายวันรวมกับค่าโอที 2. ไม่ต้องจัดการงานด้านบุคคล เพราะ เจ้าหน้าที่ฝ่าย

บุคคลของบริษัทฯ จะเป็นคนจัดการให้ ตั้งแต่กระบวนการรับสมัคร ฝึกอบรมกฎระเบียบ ส่งคนงานตรวจสอบสภาพ สรุปผลการขาด ลา มาสายของคนงาน คำนวณชั่วโมงโอที จากนั้นจะทำเป็นรายงานส่งให้กับฝ่ายบุคคลของโรงงาน 3. ลดทอนความเข้มแข็งของสหภาพแรงงาน หรือป้องกันไม่ให้เกิดการก่อตั้งสหภาพแรงงาน เพราะด้วยสภาพที่ไม่มั่นคงของคนงานประเภทบริษัทฯ ทำให้คนงานไม่กล้าที่จะเข้าร่วมกับสหภาพแรงงาน เพราะรู้ว่าตัวเองสามารถจะถูกปลดออกได้ตลอดเวลา อีกทั้งคนงานเองก็ไม่แน่ใจว่าจะได้บรรจุเป็นคนงานประจำที่โรงงานนั้นหรือไม่ จึงไม่มีประโยชน์ที่จะเข้าร่วมกับสหภาพแรงงาน คนงานของบริษัทเฟอร์ชีสบอกว่า...

“สหภาพแรงงานที่(บริษัท) เฟอร์ชีสไม่เข้มแข็ง เรียกร้องอะไรก็ไม่ค่อยได้หรอก เพราะบางคนเขาไม่เอาด้วย เขากลัว อย่างบางทีไปเรียกร้องกัน ก็ไปกันซักแค่ 30% เท่านั้น อีก 70% ไม่ไป อย่างนี้บริษัทมันไม่กลัวหรอก เพราะมันยังสามารถเดินไลน์ได้ เขาก็ไม่สนใจ อีกอย่างตอนนี้สัดส่วน(พนักงาน) ชั่วๆ มีมากกว่า มีอยู่ช่วงหนึ่งที่ประท้วงๆ กัน บริษัทก็เอา (พนักงาน) ชั่วๆ มาแทนจะเหยียบกันตาย ประคบตัวต่อตัวเลย คือประมาณว่าถ้าพนักงานไม่ทำ ชั่วๆ ก็ทำแทนได้ เขาเอาเงินที่พวกสหภาพเรียกร้อง มาจ้างชั่วๆ ดีกว่า” (สัมภาษณ์อาร์ม-คนงานชาย, 14 มีนาคม 2555)

การจ้างผ่านบริษัทฯ ทำให้นายจ้างสามารถบริหารจัดการกำลังแรงงานการผลิตได้อย่างยืดหยุ่น กล่าวคือ นายจ้างสามารถมั่นใจได้ว่าจะมีคนงานมาทำงานอย่างเพียงพอในช่วงที่ขุดการผลิตสูง และในขณะเดียวกันนายจ้างก็สามารถลดจำนวนคนงานลงได้ง่ายในช่วงที่ขุดการผลิตตกต่ำ ดังนั้น สำหรับนายจ้างแล้ว คนงานในระบบบริษัทฯ จึงมีสถานภาพเป็นเพียงคนงานชั่วคราว ทำให้ระดับความเข้มงวดในการคัดกรองคนงานก็ลดหย่อนลงไป หรือบางครั้งก็ถูกผลักดันให้เป็นภาระของบริษัทฯ ไปเสีย เมื่อเงื่อนไขของการสรรหาคนงานมีความยืดหยุ่นขึ้นก็ส่งผลให้กลุ่มกะเทยสามารถสมัครเข้าทำงานในโรงงานได้

แต่ในขณะเดียวกันข้อเสียของมันก็คือ เมื่อคนงานฝ่ายผลิตเป็นแรงงานที่ถูกจัดว่าเป็นแรงงานระดับล่างฝีมือต่ำ และระบบบริษัทฯ ก็เข้ามาทำให้แรงงานกลายเป็นสินค้าที่มีความยืดหยุ่นสูง และมีความมั่นคงต่ำ จึงส่งผลให้อัตราการเข้าออกงาน (Turn Over Rate) สูงตามไปด้วย คนงานที่สมัครผ่านบริษัทฯ หลายคนออกจากโรงงานโดยหยุดงานไปเฉยๆ โดยไม่เขียนใบลาออก เนื่องจากการเขียนใบลาออกหรือไม่เขียนนั้นก็ไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนักเมื่อได้งานใหม่กับบริษัทฯ อื่น ก่อให้เกิดปัญหา

ในเรื่องของการขาดคนทำงานเวลาที่มีคนงานออกไปอย่างกะทันหัน ซึ่งโรงงานจะใช้วิธีการโยกย้ายคนงานจากจุดหนึ่งไปทำแทนในช่วงที่คนงานใหม่ยังไม่เข้ามา ดังนั้นความยืดหยุ่นในการสลับสับเปลี่ยนหน้างานให้คนงานสามารถทำงานแทนกันได้ นั่นก็เป็นสิ่งที่โรงงานให้ความสำคัญ แต่บางครั้งก็มีข้อจำกัดบางประการ อย่างเช่น คนงานหญิงอาจไม่สามารถไปทำงานแทนจุดที่คนงานชายทำได้เนื่องจากเป็นงานหนักและใช้พละกำลัง และข้อจำกัดของกฎหมายแรงงานที่กำหนดให้แรงงานหญิงยกของหนักได้ไม่เกิน 25 กิโลกรัม

การรับกะเทยเข้ามาทำงาน โรงงานก็ทำให้นายจ้างเห็นประโยชน์จากการใช้คุณลักษณะทางเพศกะเทยที่สามารถทำงานที่ใช้พละกำลังได้ในระดับหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถทำงานของผู้หญิงได้ หัวหน้าคนงาน ฝ่ายบุคคล รวมถึงตัวของคนงานที่เป็นกะเทยหลายคนเคยบอกกับผู้เขียนว่า โรงงานชอบการทำงานของกะเทยก็ตรงที่กะเทยนั้น **“แข็งแรงแบบผู้ชาย แต่ละเอียดเหมือนผู้หญิง”** ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นว่าทุนนิยมอุตสาหกรรมให้ความหมายกับ **“ความเป็นเพศกะเทย”** ทำให้ความหมายของความเป็นเพศที่สังคมมองว่าเป็น **“ความวิปริตผิดเพี้ยน”** **“ความเปี่ยงเบนทางเพศ”** หรือ **“วิกลจริต”** กลายเป็นคุณลักษณะเชิงบวกซึ่งเป็นประโยชน์ในกระบวนการผลิตของโรงงาน มีผลิตภาพ และมีความยืดหยุ่นในฐานะ **“แรงงาน”** ในโรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น เมื่อทุนนิยมอุตสาหกรรมเปิดรับคนกลุ่มนี้มากขึ้น ก็มีแนวโน้มที่จะทำให้อัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคมเผยแพร่มากขึ้นในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม ในระยะหลังๆ โรงงานหลายแห่งมีการรับกะเทยเข้าทำงานโดยตรงโดยไม่ผ่านบริษัทซับ (เป็นข้อมูลจากคนงานกะเทยที่ลาออกจากโรงงานเฟอร์ริสไปสมัครที่โรงงานอื่น)

แต่หลังจากพูดคุยกับคนงานในช่วงเร็วๆ นี้ พบว่าปัจจุบันโรงงานเฟอร์ริสได้หันกลับมารับคนงานเข้าโดยตรงโดยไม่ผ่านบริษัทซับฯ ทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์แล้ว เนื่องจากมีแรงกดดันจากลูกค้าเรื่องมาตรฐานการผลิต เพราะการจ้างแรงงานประเภทซับถูกมองว่าคนงานจะไม่ได้รับการพัฒนาทักษะฝีมืออย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะมีผลต่อคุณภาพของการผลิต ทำให้โรงงานเฟอร์ริส หันมารับสมัครคนงานโดยตรง ไม่ผ่านบริษัทซับฯ แต่อย่างไรก็ดี คนงานจะถูกจ้างเป็นลักษณะสัญญาระยะสั้น 11 เดือนก่อน แล้วจึงจะมีการประเมินเพื่อบรรจุภายหลัง หากคนงานคนใดยังไม่ได้รับการบรรจุ ก็จะมีการต่อสัญญาต่อไปอีก 11 เดือน และทำซ้ำๆ เช่นนี้ต่อไปเพื่อรอบรรจุ ซึ่งจะเห็นว่า ถึงแม้

โรงงานเฟอร์ชีสจะหันมารับคนงานโดยตรงโดยไม่ผ่านบริษัทฯ แต่สถานภาพคนงานที่สมัครเข้ามาใหม่ก็ยังมีความเป็นคนงานชั่วคราวอยู่ดี เพราะหากคนงานไม่ผ่านการประเมินก็อาจจะไม่ได้ต่อสัญญาจ้างได้

อย่างไรก็ดี จากประสบการณ์ส่วนตัวที่ผู้เขียนเคยทำงานโรงงานญี่ปุ่นในนิคมอมตะซิตี้ และการพูดคุยกับเพื่อนคนงาน นำสังเกตว่าระบบการจ้างงานของโรงงานญี่ปุ่นกับโรงงานฝรั่งอย่างพวกอเมริกา/ยุโรปมีความแตกต่างกัน โรงงานที่ใช้คนงานแบบชั่วคราวคนแรกส่วนใหญ่เป็นโรงงานของอเมริกา/ยุโรป ส่วนโรงงานญี่ปุ่นส่วนใหญ่จะรับสมัครตรงโดยไม่ผ่านบริษัทฯ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมองค์กรมีความแตกต่างกัน อย่างโรงงานญี่ปุ่นที่ผู้เขียนเคยทำอยู่นั้น จะเคร่งครัดมากเรื่องของกระบวนการ/วิธีการทำงานแต่ละ “เล็งคน” อย่างเช่น เวลาที่มีตำแหน่งเจ้าหน้าที่ในสำนักงานว่างหรือต้องการคนมาช่วยงานในสำนักงานเพิ่ม โรงงานจะพิจารณาคนงานในฝ่ายผลิตบางคนที่มีวุฒิการศึกษาระดับปริญญาตรีเข้ามาฝึกทำงานในสำนักงาน หากไม่มี “คนภายใน” จึงจะรับสมัคร “คนภายนอก” ผู้บริหารให้เหตุผลว่าต้องการให้โอกาสกับคนเก่าที่เคยทำงานมาก่อน ในขณะที่โรงงานฝรั่งมักสนใจเรื่องของระเบียบวินัยด้านเวลาและผลลัพธ์ (Output) มากกว่าวิธีการ/กระบวนการ จึงทำให้ Input (ซึ่งในที่นี้หมายถึงการรับสมัครและจ้างคนงาน) และ Process (หรือระบบการทำงาน/กระบวนการทำงาน) ก่อนข้างมีความยืดหยุ่นมากกว่า แต่ในขณะเดียวกันก็จะเห็นว่าโรงงานฝรั่ง “ไม่เล็งคน” เพราะอย่างการใช้ระบบการจ้างงานแบบชับนั้นหากขอดการผลิตลดลง โรงงานก็สามารถลดขอดคนงานลงได้ทันที นอกจากนี้ Capitalist Discipline ที่ต่างกันระหว่างโรงงานฝรั่งกับโรงงานญี่ปุ่น ยังส่งผลต่อการแสดงออกตัวตนด้วย อย่างเช่น เรื่องของการแต่งกายที่โรงงานญี่ปุ่นจะกำหนดให้ใส่ชุดยูนิฟอร์มที่ทั้งเสื้อและกางเกงต้องใส่เหมือนกันทุกคน ในขณะที่โรงงานฝรั่งอย่าง “เฟอร์ชีส” คนงานจะใส่เสื้อลักษณะคอโปโลเหมือนกัน แต่สามารถเลือกใส่กางเกงได้ บางคนใส่กางเกงยีนส์ขาเดฟ บางคนใส่กางเกงสแล็ค ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

กระบวนการผลิต ในการดำเนินการผลิตของโรงงานเฟอร์ชีสนั้น คนงานจะสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำงานเป็นกะ โดยจะมี 2 กะ คือ กะกลางวัน และ กะกลางคืน โดยกะกลางวันจะเริ่มงานตั้งแต่เวลา 07.55-17.45 หลังจากนั้นเป็นโอทีจนถึง 2 ทุ่ม หากช่วงที่ขอดการผลิตเร่งด่วนอาจได้ทำโอทีถึง 4 ทุ่มหรือเที่ยงคืน ระหว่างวันทำงานจะมีหยุดพักช่วงสั้นๆ หลายช่วง ช่วงละประมาณ 10 นาที คือ ตอน 10.00-10.10 / 15.00-15.10 /

17.45-18.05 และ 20.00-20.10 (กรณีมีโอทีทำต่อถึง 4 หุ่หรือเที่ยงคืน) ส่วนพักทานอาหารกลางวันจะมีเวลาครึ่งชั่วโมงโดยจะเริ่มตั้งแต่ 11.45-12.15 ส่วนกะกลางคืนจะเริ่มงานตั้งแต่ 20.00-08.00 (ได้ค่าเข้ากะกลางคืน 90 บาท/คืน) ส่วนช่วงพักระหว่างทำงานคือ 22.00-22.10 / 24.00-24.30 และ 03.00-03.10

วันทำงานปกติคือวันจันทร์ ถึง วันศุกร์ แต่ทั้งนี้ส่วนมากวันเสาร์จะเป็นวันที่คนงานมาทำโอที ส่วนวันอาทิตย์บางครั้งอาจมีหรือไม่มีโอทีขึ้นอยู่กับความเร่งด่วนในการผลิต วันหยุดที่คนงานจะได้รับจึงคือ วันหยุดสุดสัปดาห์ วันหยุดนักขัตฤกษ์บางวัน วันหยุดประจำปี เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ นอกนั้น ก็เป็นวันหยุดที่คนงานจะต้องใช้สิทธิลาหยุดเอง เช่น 1) ลาพักร้อน 2) ลาป่วย (ต้องมีใบรับรองแพทย์จากโรงพยาบาลของรัฐ) 3) ลาภิก 4) ลาป่วย (สามารถลาได้มากที่สุด 1 เดือนและต้องแจ้งล่วงหน้า 1 เดือนก่อนลา) 5) ลาคลอด (สามารถลาได้มากที่สุด 3 เดือนแต่โรงงานจะจ่ายค่าจ้าง 45 วัน อีก 45 วัน ประกันสังคมเป็นผู้จ่าย 6) ลาเพื่อไปเฝ้าภรรยาที่คลอดบุตร (สำหรับผู้เป็นสามีซึ่งจะลาได้ 10 วัน โดยโรงงานจะจ่ายค่าแรงให้แก่ 3 วันแรกเท่านั้น) 7) ลาแต่งงาน (ลาได้ 3-7 วัน) เป็นต้น

ตารางที่ 3.2 ตารางเวลาการทำงานของคนงานในโรงงานเฟอร์ริส

กะ	เวลาทำงานปกติ	พักทานอาหาร	พักระหว่างทำงาน	ล่วงเวลา
กลางวัน	07:55 - 17:45	11:45-12:15	10:00-10:10	18:10-20:00
			15:00-15:10	
			17:45-18:05	
กลางคืน	20:00 - 08:00	24:00-24:30	20:00-20:10	20:10-22:00 / 23:00
			22:00-22:10	
			03:00-03:10	

โรงงานเฟอร์ริสผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้อิเล็กทรอนิกส์หลายประเภท เช่น ตู้เย็น เครื่องซักผ้า เครื่องอบผ้า และเตาไมโครเวฟ ซึ่งการผลิตสินค้าแต่ละประเภทจะมีหลายรุ่น ดังนั้น ในแต่ละวันฝ่ายวางแผนการผลิต (Production Planning) จะเป็นผู้กำหนดว่า จะต้องผลิตสินค้ารุ่นไหน จำนวนเท่าไร คนงานจะต้องปรับค่า/ตั้งค่าเครื่องจักร และ

เลือกใช้วัตถุดิบให้เหมาะสำหรับการผลิตในรุ่นนั้นๆ ทั้งนี้แผนการผลิตจะขึ้นอยู่กับการสั่งซื้อ (Order) ของลูกค้า

กระบวนการผลิตของโรงงานเฟอร์ชีสแบ่งได้เป็น 3 กระบวนการหลัก คือ 1) กระบวนการขึ้นรูป 2) การประกอบ และ 3) การตรวจเช็คและบรรจุหีบห่อ นอกจากนี้ ก็จะมี “งานซัพพอร์ต” (Support) เช่น “สเริฟพาร์ท” (ชิ้นส่วนประกอบ) ที่ช่วยให้กระบวนการผลิตคล่องตัวและใช้เวลาในการผลิตค่อนข้างน้อยลง กรณีของการประกอบ ผู้เขียนกระบวนการจะเริ่มที่การนำเอาวัตถุดิบซึ่งเป็นเหล็กที่มีการพันสียเรียบร้อยแล้วมาเข้าเครื่องจักรเพื่อที่จะขึ้นโครงทำเป็นตัวบอดี้ (Body) ของตู้เย็นตามโมเดลที่ทางฝ่ายวางแผนการผลิตกำหนด ซึ่งจะมีทั้งรุ่นเล็ก รุ่นกลาง รุ่นจัมโบ้ และรุ่นใหญ่ โดยจะผลิตรุ่นไหนนั้นคนงานจะต้องปรับเครื่องจักรให้ตรงกับรุ่นที่ทางฝ่ายวางแผนการผลิตกำหนด

เมื่อขึ้นโครงเป็นตัวบอดี้เสร็จ ก็จะส่งไปยังแผนกที่ทำการฉีดโฟมเข้าไปยังโครงของผู้เย็นเพื่อให้ตู้เย็นแน่นและสามารถเก็บกักความเย็นได้ดี โดยโฟมที่ฉีดเข้าไปจะเป็นโฟมเหลวและเมื่อทิ้งไว้ซักระยะ โฟมก็จะแข็งตัว เมื่อฉีดโฟมเสร็จก็ส่งไปยังไลน์สเปอร์ ซึ่งเป็นไลน์ประกอบชิ้นส่วนต่างๆ ของตู้เย็น ทั้งประกอบคอมเพรสเซอร์ ช่องทำความเย็น (Freeze) ซึ่งมี 2 รุ่นคือ T-model (ตู้เย็นที่มีช่อง Freeze อยู่ด้านบนช่องเดียว) และ B-model (ตู้เย็นที่มีช่อง Freeze ทั้งบนและล่าง) และชิ้นส่วนภายในตู้เย็น เช่น ชั้นวางของและติดตั้งอุปกรณ์ภายในตู้เย็น จากนั้น จึงส่งไปแผนก Door ซึ่งจะทำการประกอบประตูทั้งล่างและบน จากนั้น ก็จะส่งไปยังแผนก QC เพื่อทำการตรวจสอบผลิตภัณฑ์และทำการบรรจุภัณฑ์

ที่กล่าวไปนั้นเป็นกระบวนการผลิตอย่างคร่าวๆ เพื่อให้พอเห็นภาพ ปัจจุบัน “โรงงานเฟอร์ชีส” มีความพยายามที่จะให้คนงานหญิงเข้าไปทำงานในกระบวนการที่จะสามารถทำแทนผู้ชายให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อลดจำนวนคนงานชายลง ซึ่งโรงงานประสบความสำเร็จมาถึง 2 ครั้งที่จะให้คนงานหญิงเข้าไปทำงานแทนตำแหน่งที่คนงานชายปฏิบัติงานอยู่แต่มาประสบความสำเร็จในครั้งที่ 3 ซึ่งเป็นช่วงหลังจากคนงานได้รับเงินโบนัสแล้ว ซึ่งจะเป็นช่วงที่คนงานมักลาออกไปทำงานกับโรงงานอื่น บริษัทจึงให้ผู้หญิง (ทั้งหญิงแท้และทอม) และกะเทยเข้ามาทำแทนจนปัจจุบันในไลน์ดังกล่าวผู้ชายกลายเป็นคนกลุ่มน้อย คือ เหลือเพียงไลน์ละ 1 คน จากคนงาน 5 คนในไลน์ เพื่อนของผู้เขียนซึ่งทำงานอยู่ในไลน์บอกว่า...

“แรงงานหญิงไม่หัวรุนแรงเท่าแรงงานชาย คุยง่ายกว่า ให้โบนัสเท่าไรก็ได้สวัสดิการเท่าไรก็ได้ ไม่เรียกร้องมากเหมือนแรงงานชาย ตอนนี้บริษัทเอาผู้หญิงเข้าเชื่อม เอาผู้หญิงเข้าประกอบตู้เย็นหมดแล้ว... ออกกฎอะไรมาผู้หญิงไม่ค่อยได้แย้งเท่าไร ینگกะเทยก็ตามผู้หญิงไม่ค่อยได้แย้ง กะเทยทำงานดีด้วย ไม่ค่อยหลบ ผู้ชายชอบหลบนะ ผู้ชายบางทีมันก็ไปจับกลุ่ม หลบงานบ้าง ไปนั่งดูดยา ทำตัวเก๋ๆไรเงี้ย มีคนชมเยอะว่า กะเทยทำงานดี” (สัมภาษณ์แป้ง, 1 กรกฎาคม 2555)

ในแง่นี้ น่าสังเกตว่าผู้ชายกลับกลายเป็นฝ่ายถูก Marginalize ในทางเศรษฐกิจ เพราะโรงงานมองว่าผู้ชายก้าวร้าว หัวรุนแรงอาจนำไปสู่การก่อการประท้วงจึงลดจำนวนคนงานชายลง และนำแรงงานหญิงเข้าไปทำงานแทน คุณลักษณะทางเพศที่ต่างกันของหญิงและชาย จึงเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การขูดรีดของทุนนิยมได้มากน้อยต่างกันด้วย เพราะจะไม่เจอกับแรงต่อต้านหรือการประท้วง เหมือนดังคำพูดด้านบนที่ว่า “แรงงานหญิงไม่หัวรุนแรง... ให้โบนัสเท่าไรก็ได้ สวัสดิการเท่าไรก็ได้ ไม่เรียกร้องมาก...”

แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยกฎกระทรวง เรื่อง กำหนดอัตราน้ำหนักที่นายจ้างให้ลูกจ้างทำงานได้ พ.ศ. 2547 ซึ่งระบุว่า “ให้นายจ้างให้ลูกจ้างทำงานยก แบก หาม หาบ ทูน ลาก หรือเข็นของหนักไม่เกินอัตราน้ำหนักโดยเฉลี่ยต่อลูกจ้างหนึ่งคน ดังต่อไปนี้ (3) ยี่สิบห้ากิโลกรัมสำหรับลูกจ้างซึ่งเป็นหญิง (4) ห้าสิบห้ากิโลกรัมสำหรับลูกจ้างซึ่งเป็นชาย” (จากเว็บไซต์ของศูนย์กายภาพบำบัด คณะกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยมหิดล) ทำให้บางกระบวนการซึ่งต้องมีการยกของหนักคนงานหญิงไม่สามารถทำแทนคนงานชายได้ อย่างเช่นการทำงานหน้าเครื่องจักรที่ต้องมีการยกเหล็กซึ่งเป็นวัตถุดิบเข้าเครื่องจะเป็นจุดที่แรงงานหญิงจะไม่ถูกให้หมุนวนไปทำจุดนั้น ในขณะที่กะเทยจะสามารถหมุนวนทำได้ในทุกจุด ในมุมมองของโรงงานกะเทยไม่ก้าวร้าว อีกทั้งยังสามารถทำงานได้ทั้งงานของผู้ชายและงานของผู้หญิง ดังที่หัวหน้าคนงานชายท่านหนึ่งบอกกับผู้เขียนว่า...

“กะเทยก็คือผู้ชาย ยังไงร่างกายเขาก็เป็นผู้ชาย ถึงจะไม่แข็งแรงหรือทำงานได้หนักเท่าผู้ชาย แต่กะเทยจะทำงานละเอียดรอบคอบกว่าผู้ชาย และทำงานได้หนักกว่าผู้หญิง ถึง

⁵ เรื่องการขกและการเคลื่อนย้ายสิ่งของ แหล่งที่มา : http://www.pt.mahidol.ac.th/ptclinic/index.php?option=com_content&view=article&id=211%3A2009-10-26-03-27-15&catid=55%3A2009-03-13-03-23-09&Itemid=111

จะไม่ละเมิดเท่าผู้หญิงก็ตาม กะเทยทำงานได้ 2 ระบบ คืองานที่ต้องใช้ความแข็งแรง ด้วย และใช้ความละเอียดด้วย คือได้ทั้งความแข็งแรงและความละเอียด ” (สัมภาษณ์ นิ่ง-หัวหน้าคนงานชาย, 2 มิถุนายน 2556)

คำกล่าวข้างต้นของหัวหน้างานสะท้อนให้เห็นกระบวนการขูดรีดแรงงานบนความเป็นเพศ (Gendered Exploitation) เป็นการใช้แรงงานที่สัมพันธ์กับเรื่อง “ความเป็นเพศ” ที่ทุนนิยมเป็นฝ่ายนิยามความเป็นเพศเพื่อวัตถุประสงค์ในการใช้ประโยชน์ แรงงานภายใต้ตรรกะของ “ความยืดหยุ่น” ของทุนนิยมในปัจจุบัน ที่ไม่ได้ใช้เฉพาะแรงงานหญิงหรือชายเท่านั้น แต่ทุนนิยมเริ่มปรับตัวโดยมีการใช้ “ความเป็นเพศที่นอกเหนือจากหญิง/ชาย” ที่เกิดขึ้นในท้องที่นั้นๆ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการผลิต (เช่น กรณี ทอมในนิคมลำพูนและกะเทยโรงงานในงานชิ้นนี้) เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลหญิงของโรงงานก็พูดในทำนองเดียวกันว่า...

“ที่ชอบเพราะน้องทำงานหนักแบบผู้ชายได้ ละเอียดแบบผู้หญิงได้ เป็นสีสันคล้าย เครียดให้สมาชิกในทีม” (ก้อย-เจ้าหน้าที่ฝ่ายบุคคลหญิง, 12 มิถุนายน 2556)

คุณลักษณะดังกล่าวนี้ไปสอดคล้องกับข้อเรียกร้องที่โรงงานชอบที่จะให้คนงานเรียนรู้การทำงานในหลายๆ จุดและสามารถโยกย้ายไปทำงานแทนกันได้โดยใช้การเวียนให้คนงานทำงานในจุดต่างๆ ภายในไลน์ผลิตของตน ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากเพื่อที่ว่าโรงงานจะสามารถโยกย้ายจัดวางตำแหน่งให้คนงานไปทำในจุดต่างๆ ได้ในยามจำเป็น เช่น ในกรณีที่มีการลาป่วย ลาภัก ลาพักร้อนหรือที่มีการลาออกกะทันหันโดยไม่แจ้งล่วงหน้า ซึ่งนอกจากคุณลักษณะทางเพศที่เป็นประโยชน์ต่อการผลิตแล้ว ความเป็นกะเทยทำให้พวกเขาไม่ต้องมี “ภาระทางสังคม” บางอย่างที่จะกระทบกระเทือนต่อเรื่องการทำงาน เช่น ไม่มีการใช้สิทธิลาบวช (เพราะส่วนใหญ่ไม่คิดบวชอยู่แล้ว), ลาแต่งงาน, ลาเพื่อเฝ้าภรรยาที่คลอดบุตร เป็นต้น เพราะการลาในกรณีต่างๆ เหล่านี้คนงานมักลากันไปเป็นเวลานาน อย่าง ลาบวชสามารถลาได้ 1 เดือน ลาเฝ้าภรรยาที่คลอดลูกจะลาได้ 10 วัน ลาแต่งงานจะลาได้ 3-7 วัน เป็นต้น ดังนั้น ข้อดีก็คือ กะเทยก็สามารถมาทำงานได้ตลอดอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

⁶ นำสังเกตว่านอกจากกรณีของทอมและกะเทยในโรงงานแล้ว ยังมีกรณีอื่นๆ ที่ทุนนิยมใช้ความเป็นเพศที่นอกเหนือจากหญิง/ชายเป็นประโยชน์ในทางธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการแสดง ธุรกิจการบันเทิง องค์กรพนัน พนักงานต้อนรับชาย (สจ๊วต) บนเครื่องบินซึ่งต้องอาศัยเพศชายที่มีลักษณะสุภาพเรียบร้อย รูปร่างหน้าตาดี แต่งตัวเนียบสะอาดซึ่งก็ทำให้เกย์ที่รูปร่างหน้าตาดีเข้าไปยึดครองอาชีพดังกล่าวได้มาก เป็นต้น

นอกจากนี้ เมื่อมาพิจารณาในทางปฏิบัติแล้วก็จะเห็นว่าโรงงานจะมอบหมายให้กะเทยทำงานที่เป็นงานในส่วนของผู้ชายและงานในส่วนของผู้หญิง ดังที่กล่าวไปแล้วว่า ในโรงงานเฟอร์ซีส คนงานที่ทำงานในสายการผลิตจะต้องวนกันทำงานในทุกจุดภายในไลน์ผลิตเพื่อให้แทนกันหรือช่วยเหลือกันได้ในงานจำเป็น แต่จะมีบางจุดที่ผู้หญิงจะไม่สามารถที่จะทำในจุดนั้นได้อย่างเช่น “การเข้าเครื่อง”⁷ แต่สำหรับกะเทยแล้วโรงงานจะให้พวกเธอหมุนวนไปทำในทุกจุดรวมถึง “การเข้าเครื่อง” ด้วย ซึ่งเป็นจุดที่ต้องมีการยกของหนักๆ เข้าเครื่อง “แป้ง” ให้ข้อมูลว่า...

“เค้า (โรงงาน) จะวนให้ทำหมดทุกจุด แต่ผู้หญิงจะไม่ได้เข้าประจำเครื่อง แต่อีปาร์ค อีฟ้า (กะเทยในโรงงาน) ต้องเข้าประจำเครื่องด้วย เพราะเหมือนเป็นผู้ชายคนหนึ่ง ถึงจะเป็นกะเทยมีนมผมหยาบ ต้องรวบผมแล้วเข้าเครื่อง ผู้บริหารบอกว่าเค้าก็เป็นผู้ชายคนหนึ่งเหมือนกัน แต่ผู้หญิงไม่ให้เข้า เพราะว่าเป็นจุดที่ต้องใช้การยกของหนัก ผู้หญิงยกของได้ไม่เกิน 25 กิโลกรัมตามกฎหมาย แต่ผู้ชายยกของได้หนักกว่า มันจะมีกฎหมายรองรับ พวกนี้ ถ้าผู้หญิงทำงานหนัก แต่กะเทยนี้ หมุนได้ทุกจุด เป็นข้อดีอย่างหนึ่ง อีกอย่างมันก็ไม่มีข้อจำกัดเรื่องกฎหมายด้วย เพราะกะเทย ยังขึ้นชื่อว่านาย เช่น จุดที่ต้องยกแผ่นเหล็กเข้าเครื่อง” (สัมภาษณ์แป้ง, 1 กรกฎาคม 2556)

การขูดรีดแรงงานบนความเป็นเพศกะเทยปรากฏชัดเป็นรูปธรรมผ่านการใช้แรงงานกะเทยอย่างหนักหน่วงให้ทำทั้ง “งานของผู้หญิง” และ “งานของผู้ชาย” ดังคำบอกเล่าของ “ปาร์ค” ที่เล่าถึงลักษณะการทำงานของเธอในโรงงานว่า...

“หนูทำทั้ง(งานของ)ผู้หญิงและผู้ชาย บางทีหนูก็เข้าเครื่อง ต้องเวียนกันเข้าเครื่อง เครื่องรันท่อสตีล (งานผู้ชาย) (ในจุดนี้ถ้าเป็น) ผู้หญิงจะมีทอมคนนึง อันนี้ต้องใช้แรงนิดนึง เพราะว่าต้องยกท่อเหล็ก ยกแขวน แมคนึงก็ประมาณ 7 เมตร 77 เส้น บางทีก็ยกทุกวัน ยกทั้งวันทั้งคืน แต่รุ่น 900 นี่มันจะหนัก ยกแทบไม่ขึ้นเลย เราต้องใช้รถคันเล็กๆ แต่ก่อนมันจะเป็นรถคันที่สูง แต่พอกะเทยเข้าเครื่อง เค้าก็เปลี่ยนเป็นรถเล็กๆ ให้ไม่ต้องสูงมาก...แล้วก็มีงานที่ต้องยกท่อทองแดงเป็นม้วนๆ ประมาณ 120 เส้น หนักเหมือนกันนะ ต้องบอกให้เพื่อนช่วยกันเยอะ จุดนี้ต้องเป็นผู้ชายทำแต่เค้าก็ให้เราไป

⁷ “การเข้าเครื่อง” หมายถึง การเข้าทำงานหน้าเครื่องจักรซึ่งบางจุดเป็นเครื่องจักรที่ต้องมีการป้อนวัตถุดิบจำพวกเหล็กที่มีน้ำหนักมากเพื่อขึ้นรูปชิ้นส่วนในการประกอบเครื่องใช้ไฟฟ้าขนาดใหญ่

ทำแต่หนูต้องบอกให้เพื่อนมาช่วยยก แต่ผู้ชายมันยกได้ไง” (สัมภาษณ์ปาร์ค, 4 พฤษภาคม 2556)

นอกจากนี้ “ปาร์ค” ยังเล่าให้ฟังว่าในช่วงที่ถูกละหุก เช่น ช่วงที่เครื่องพัง หรือช่วงที่เซิร์ฟพาร์ทไม่ทัน บางจุดที่ทำงานไม่ทันเวลา เธอก็ต้องถูกโยกให้ไปช่วยในจุดอื่นๆ โดยเธอจะถูกโยกให้ไปทำได้ทั้งในจุดของผู้หญิงและจุดของผู้ชาย

“พาร์ทสต็อกบางทีก็ซ้อด บางทีเครื่องพัง งานไม่ทัน เหนื่อยมาก คนก็ไม่มีด้วยใจ แต่ก่อนเข้าแรกๆ คนเยอะ นะ เต็มทุกจุดเลย ตอนนี้อาจจุดก็ไม่มีคนทำ เราต้องทำจุดนี้แล้วก็วิ่งไปทำจุดโน้นอีก ทำหลายจุด กะเทยไปแทนจุดผู้ชายก็ได้ แทนจุดผู้หญิงก็ได้” (สัมภาษณ์ปาร์ค, 4 พฤษภาคม 2556)

ในสายตาของโรงงาน ความเป็นเพศกะเทยซึ่งไม่ก้าวร้าวและอ่อนสอนง่ายกว่าผู้ชาย แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำงานละเอียดรอบคอบ และทำงานได้หนักกว่าผู้หญิง นอกจากนี้หัวหน้าคนงานยังบอกว่ากะเทยจะอยู่ “ทน” กว่าผู้หญิงและผู้ชายซึ่ง “ทน” ในที่นี้หมายถึงจะอยู่กับโรงงานได้นานกว่าเนื่องจากกะเทยจะหางานได้ยากกว่าผู้หญิงและผู้ชายเพราะเชื่อว่าทุกบริษัทในนิคมฯ จะรับกะเทยเข้าทำงาน หรือถ้ามีก็อาจจะเป็นบริษัทเล็กๆ ที่สวัสดิการอาจจะไม่ดี

“กะเทยนี้จะอยู่ทนกว่าผู้ชาย และผู้หญิงทั่วไปนะ อาจจะเป็นเพราะว่าเค้าหางานยาก เพราะไม่ใช่ว่าบริษัทๆ ใหญ่ๆ ทุกบริษัทจะรับเข้าทำงานนะ อาจมีบางโรงงานที่รับเยอะ แต่ก็ยังเป็นโรงงานเล็กๆ ที่สวัสดิการไม่ดี” (สัมภาษณ์นาง-หัวหน้าคนงานชาย, 2 มิถุนายน 2556)

อย่างไรก็ดีวิธีคิดเรื่องการขูดรีดแรงงานบนความเป็นเพศภายใต้ตรรกะความยืดหยุ่นของทุนนิยมก็ไม่ได้มีแต่ในแง่ที่มีดหมั่นเสียทีเดียว เพราะแม้ว่าด้านหนึ่งมันก็คือการขูดรีดแรงงานแต่อีกด้านหนึ่งมันก็ได้ “เปิดช่อง/เปิดพื้นที่” ให้กับความเป็นเพศนอกกรอบได้มีพื้นที่และตัวตนด้วย เพราะเมื่อคุณลักษณะ “ความเป็นชายป็นหญิง” ในความเป็นเพศของกะเทยที่เคยถูก Marginalize ในสังคม แต่กลับกลายเป็นข้อดีสำหรับโรงงานเพราะสอดคล้องกับกระบวนการทำงานในโรงงาน ก็ทำให้อัตลักษณ์กะเทยสามารถแสดงออกได้ในพื้นที่โรงงาน “รถเมล์” เคยเล่าว่าเมื่อตอนที่เธออยู่โรงงานเดิม

เธอเป็นกะเทยคนแรกๆ ซึ่งแสดงออกชัดเจนที่โรงงานเปิดรับ เมื่อเธอเข้าไปได้ไม่นาน กะเทยอีกหลายคนในนั้นก็เริ่มแสดงอัตลักษณ์ชัดเจนมากขึ้น

“เมล์เป็นกะเทยสาวคนแรกที่เปิดตัว และพาพวกนั้นเปิดตัว เมล์เข้าไปตอนต้นปี เดือนมกราคมหรือกุมภาพันธ์แหละไม่แน่ใจ ตอนนั้นได้ประมาณ วันละ 175 บาท ไม่ได้รายเดือนเค้าให้สลับกับเพื่อนไปเรื่อยๆ ทำในตำแหน่งทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชาย...หลังจากเมล์เข้าไปได้อาทิตย์นึง กะเทยแตกสาวทุกคน จากผมสั้น ไปต่อผมกันทุกคน ปากแดงมา จนเค้าบอกว่าเมล์เป็นตัวหลักยื่นให้เค้า ทำให้บริษัทคืนใจ ยอมรับสาวประเภทสอง ทุกวันนี้เค้ายอมรับได้” (สัมภาษณ์รณเมล์, 24 มิถุนายน 2555)

นอกจากนี้ หาใช่ทุนนิยมเพียงฝ่ายเดียวที่ เป็นผู้กระทำ โดยการสร้างความหมายให้กับความเป็นเพศเพื่อประโยชน์ในการขูดรีดแรงงาน แต่ “กะเทย” ในฐานะผู้กระทำที่ไม่ได้ Passive พวกเธอได้มีการสร้างความหมายของความเป็นเพศในแง่ของการเป็น คนงานที่มีความสามารถที่จะทำงานได้ทั้งงานของผู้ชายและงานของผู้หญิงด้วย (จะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4)

ในแง่นี้อาจมองได้ว่า “ความเป็นเพศ” มีลักษณะที่ตัวมันเองถูกใช้ในกระบวนการผลิต และในขณะเดียวกันมันก็ก่อเกิดขึ้นมาในกระบวนการผลิตในลักษณะที่ปฏิสัมพันธ์กัน ทั้ง 2 ทาง ทุนนิยมเองฉวยใช้ความลึกลับของความเป็นเพศกะเทยที่มีลักษณะว่านอนสอนง่ายไม่ก้าวร้าวแล้วก็ทำงานได้หนักแบบผู้ชายและละเอียดรอบคอบแบบผู้หญิงซึ่งเป็นประโยชน์กับการทำงานในโรงงาน แต่ในขณะเดียวกัน การให้ความหมายในลักษณะดังกล่าวก็เปิดโอกาสให้อัตลักษณ์ข้ามเพศของกะเทยก่อเกิดขึ้นและแสดงออกได้บนพื้นที่โรงงาน คำให้สัมภาษณ์ของฝ่ายบุคคลที่ว่า “ที่ชอบเพราะน้องทำงานหนักแบบผู้ชายได้ ละเอียดแบบผู้หญิงได้ เป็นสีสันคล้ายเครื่องใช้สมาชิกในทีม” จึงสะท้อนให้เห็น 2 ด้าน คือ ด้านของการขูดรีดเอาเปรียบของโรงงานและด้านการเปิดพื้นที่/ที่ทางให้กับกะเทย

3.3 สรุป

พื้นที่ของคนข้ามเพศเปิดกว้างขึ้นได้ภายใต้บริบทของทุนนิยมและการบริโภคนิยม ในยุคสมัยปัจจุบันพลังของทุนนิยมสามารถแปล/เปลี่ยน “ความเป็นเพศ” และ “ตัวตนทางเพศ” ให้กลายเป็นสินค้าเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายทางธุรกิจได้ ธุรกิจคาบาเรต์โชว์แสดงให้เห็นได้ชัดว่าตัวตนทาง

เพศของกะเทยสามารถทำให้กลายเป็นสินค้าที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวและสร้างผลกำไรได้อย่างมหาศาล ส่วนในบริบทของการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ตัวตนและความเป็นเพศที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานสังคมกลับถูกตีความและให้ความหมายใหม่ในฐานะแรงงานฝ่ายผลิตที่เป็นประโยชน์ต่อการผลิตในโรงงาน ทุนนิยมสามารถฉวยใช้ความลึกลับของความเป็นเพศให้เป็นประโยชน์ต่อระบบการผลิตของตนได้ ในกรณีงานศึกษาหญิงรักหญิงในนิคมลำพูน ซึ่งให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทอมและความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงไปด้วยกันได้กับวินัยโรงงาน กล่าวคือ อัตลักษณ์ทอมที่ดูทะมัดทะแมงสามารถทำงานหนักได้มากกว่าผู้หญิงและไม่เกียจงาน อีกทั้งความสัมพันธ์ที่ไม่ทำให้เกิดการตั้งท้องทำให้แรงงานหญิงกลุ่มนี้ไม่ต้องใช้วันลาคลอด สามารถทำงานให้กับโรงงานได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ในบทนี้ชี้ว่าพลังของทุนนิยมและการทำงานของระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม มีส่วนสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของอัตลักษณ์ทางเพศที่ไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมอย่างอัตลักษณ์ข้ามเพศของกะเทย กล่าวคือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมในปัจจุบัน โดยเฉพาะในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกภายใต้โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด ซึ่งส่งผลให้เกิดความต้องการระดมแรงงานฝ่ายผลิตจำนวนมากเข้ามา อีกทั้ง ระบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่นทำให้เฝ้าสนใจในการสรรหาว่าจ้างคนงานลดหย่อนลงก็มีส่วนทำให้ตลาดแรงงานในภาคตะวันออกเปิดกว้างมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่มีชุดคำอธิบายความเป็นเพศกะเทยในบริบทการทำงานโรงงานว่ากะเทย **“ทำงานหนักแบบผู้ชายได้ และละเอียดแบบผู้หญิงได้”** อันทำให้เกิดทัศนคติในเชิงบวกในการรับกะเทยเข้าทำงานโรงงาน อีกทั้งเนื่องจากพวกเขาไม่มี “ภาระทางสังคม” เหมือนชายหญิงทั่วไป พวกเขาจึงเป็นกลุ่มคนงานที่มีปัญหาเรื่องการลาหยุดงานน้อยที่สุด เช่น ไม่มีการใช้สิทธิ์ลาป่วย ลาเพื่อดูแลภรรยาที่คลอดบุตร และลาแต่งงาน เป็นต้น ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับความต้องการของโรงงานที่ต้องการแรงงานที่สามารถทำงานได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ในบริบทของการอพยพโยกย้ายจากชนบทอีสานเข้ามาทำงานโรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคตะวันออก ชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมได้ส่งผลให้กะเทยชนบทอีสานมีการปรับสร้างอัตลักษณ์ใหม่ที่สัมพันธ์ไปกับบริบทพื้นที่เมือง ในขณะที่เดียวกันโครงสร้างของพื้นที่แบบเมืองก็เอื้อต่อการปรับสร้างอัตลักษณ์ตัวตนใหม่ของพวกเขอ ในบทต่อไปจะกล่าวถึงการใช้พื้นที่ในสังคมนิคมอุตสาหกรรมเพื่อสร้างและแสดงออกซึ่งตัวตนของกะเทย